

2-

---

„VARPO“ BENDROVĖS LEIDINYS Nr. 40

PASAULINĖS  
LITERATŪROS ISTORIJOS  
VADOVĖLIS.

ANTROJI DALIS:

**GRAIKAI.**

SEKDAMA D-RO KAROLIO BUSĖS PA-  
SAULINĖS LITERATŪROS ISTORIJĄ IR  
KITAIS ĮVAIRIAIS ŠALTINIAIS NAUDO-  
DAMASI PARAŠĖ

G. PETKEVIČAITĖ.



KAUNAS, 1924 M.

---

---

Knygos gražinimo terminų

LAPELIS

---

Knygą prašome gražinti nurodytu laikų

Anksčiau ši knyga išduota \_\_\_\_\_ kartų

---




PASAULINĖS  
LITERATŪROS ISTORIJOS  
VADOVĖLIS.

ANTROJI DALIS:

GRAIKAI.

SEKDAMA D-RO KAROLIO BUSĖS PA-  
SAULINĖS LITERATŪROS ISTORIJĄ IR  
KITAIS ĮVAIRIAIS ŠALTINIAIS NAUDO-  
DAMASI PARAŠĖ

G. PETKEVIČAITĖ.



KAUNAS, 1924 M.

82(38)(091)(096.3)

Pe-217

S 17324-2

Panevėžis  
G. Petkevičaitės-Bitės  
viešoji biblioteka

S 15785

*Mikalojus*  
*II kopus*  
*Febrius*

1924m

## P R A K A L B A.

Noriu čia tarti žodelį mano vadovėlio pirmos dalies kritikams. Visų pirma turiu pabrėžti didelį kritikų nepalankumą. Net korektūros klaidos (kurių, tiesa, daug pridėjo) buvo jų logikos klaidomis skaitomos. Antra vėl, buvo man prikišamos mintys ir norai, kurių visai neturėjau.

Pabrėžiu todėl, kad, ruošdama pirmąją vadovėlio dalį, stengiausi patraukti dėmesį į tolimos praeities žmonių kultūros etapus. Juk ne kitur, tik Azijoje gimė visos didelės tikybos, kurios iki šios dienos valdo pasaulį, todėl pirmus žingsnius ir lenkiau į tų gilių idėjų gimtinę.

Dabar vadovėlio antroje dalyje teikiu žinias apie didelius mūsų dailiosios literatūros mokytojus.

Visur stengiuos vadovautis priežastingumo principu ir duoti svarbiausių žinių.

Norėčiau vien, kad mokinys, pastebėjęs, jog panašiose aplinkybėse panašios priežastys duoda maždaug tokių pačių vaisių, rastų medžiagos palyginti ir pagalvoti.

Tai be suteikimo reikalingiausių žinių, antras mano vadovėlių tikslas yra sužadinti galvojimą.

Kitokio tikslo neturėjau ir neturiu.

Panevėžys, 1924 m.

G. P.

Sausio 28 d.

---





# GRAIKAI.

## 1. Įžanga.

Daugiau kaip dvidešimt šimtmečių skiria mus nuo to laiko, kada gimė pirmieji, nepražuvę aržiams bėgant, graikų literatūros kūriniai. Ir nors tie kūriniai pagaminti žiloje senovėje, tačiau jie iki šios dienos traukia į save viso kultūringo pasaulio dėmesį. Iliadės ir Odissėjos vertimais rūpinamasi iki šiol, nes visa Europos kultūra remiasi senovės graikų kultūra. Senovės Graikija tai šaltinis, iš kurio europiečių amžių amžiais semiama visa, kas žmogaus gyvenimui teikia vertę, grožę, kilnumą, kaip antai: dailė, mokslas, laisvas galvojimas ir siekimas prie politikos laisvės.

Nevien tos priežastys traukia dar šiandien kiekvieną manantį žmogų nagrinėti graikų literatūrą, bet ir tas dalykas, kad graikų literatūroje yra išreikšti aukštai stovinčios kultūroje tautos jausmai ir troškimai, kovos, nusiminimai, nusivylimai ir tikėjimai. Ta tauta, aušros slenksty stovėdama, kankinosi jau amžinus slėpinius ngrinėdama, tuos slėpinius, kurie, tur būt, niekumet nesiliaus žmonių slėgę. Vienu žodžiu, del ko šiandien žmonės dar tebekovoja: del tiesos, laisvės, lygybės, — del viso to buvo jau senų graikų kovota. Ir visos tos kovos taip puikiai atvaizduotos, kad senovės graikų literatūros karžygiai (herojai) tapo šiokių arba kitokių sąvokų plačiai žinomais ir aiškiais simbolais. O graikų mitai — tipiniais gyvenimo apsireiškimų vaizdais.

Aišku, kad del visų tų priežaščių graikų literatūra yra šiandien mums nevien didelis istorinis paminklas, bet ir brangintina versmė, iš kurios turime mokytis pažinti gyvenimą ir žmones.



## 2. Gamta ir Žmonės.

Graikijoje ne kunigai kėlė žmones prie dievų, bet dainiai ir kiti dailininkai. Gal todėl graikų dievai ir nebaidė taip žmonių kaip kitur; graikai jutosi kartais gal ir per daug su savo dievais susigiminiavę.

Aukščiau dievų statė jie likimą (moira), kuriam visi turėdavo nusilenkti. Graikija neturėjo nė despotų-valdovų. Ten buvo kiekvieno piliečio teisės apsaugojamos ir visa tauta valdė pati save, sudariusi mažas respublikėles. Ir visa Graikijos prigimtis, rodosi, buvo tam tyčia sudaryta tokiai valdymos rūšiai: kalnų grandinės, jūros įlankos, įlankėlės skaidė visą šalį mažomis dalelytėmis, neminint jau daugybės salų, prisišliejusių prie šito žemynėlio. Šalies prigimtis kliudė tiesiog didesnei valstybei susidaryti.

Senovės Graikija buvo šitaip susitvarkiusi, kad kiek didesni miestai valdė apylinkės gyventojus ir rungėsi tarp savęs kiekvienu atžvilgiu.

Tokiu keliu buvo paskelbta valdžios decentralizacija, ruošianti dirvą taip kiekvienam asmeniui, kaip ir dailei plėtotis. Be to viso turime neužmiršti Graikijos klimato puikumo ir gamtos grožio, kurie abu nemaža prie kultūros žydėjimo prisidėjo.

Aišku, kad daug šimtmečių turėjo praslinkti, kol Graikijos kultūra pasiekė tą aukštą laipsnį, kuriuo rūpinasi literatūros istorija.

Priešistoriniais laikais graikai turėjo būti kitojie. Esama žinių, kad žiloje senovėje jie savo dievams aukodavo net žmonių ir visą pasaulį regėjo pilną visokių dvasių-demonų.

Taip pat niekas jau dabar nebeįtiki pačių graikų pasakojimams, kad jie būtų autochtonai t. y. gimę čia pat savo šalies olose. Senovės graikai yra atsi-



danginę jaučiais pakinkytais vežimais iš šiaurės ir pirmiausia apsigyvenę Tesalijoje, nes iš ten kilo ir jų seniausieji mitai. Bet apsistojo jie ten neilgiausiai, nes viena giminė stūmė kitas ir vertė raujų sodybų ieškoti. Iš finikiečių, kurie dažnoje Graikijos vietoje, pajūry, buvo įsikūrę, pamažu įgijo graikai aukštesnę kultūrą (ypač raides) ir pasirodė darbingi.

Netrukus pradeda jie kurti patriarchališkas valstybes, kurias randame jau Iliadėje aprašytas. Jei ištikdavo karas, tai kelios tokios valstybėlės susitelkdavo bendram apsigynimui arba puolimui. Tarp valstybėlių pirmiausia iškilo *d o r è n a i* Lakonijoje. Tai buvo ypatingai šalto galvojimo ir didelio susivaldymo tautelė, kurios todėl prie graikų šeimos paskesni istorikai nenorėjo priskirti.

*E o l è n a i* (Mažojoje Azijoje) pasižymėjo širdies jautrumu: jų tarpe pražydo lyrika, gimė tikiškinė ir herojinė poezija, kurią paskui įspūdūs, linksmi ir vikrūs *j o n è n a i*, be to dar apdovanoti turtiniga vaizduote, išplėtė ir išstobūlino.

### 3. Homeras ir jo veikalai.

Apie seniausiąją graikų poeziją žinių veik nėra. Aišku vien, kad tie veikalai — milžinai, kurie rišami su Homero vardu, turėjo gimi jau tais laikais, kada graikų kultūra buvo aukštai pakilusi. Galimas dalykas, kad kalbami veikalai kaip tik yra anos žilos senovės paskutinis, drauge ir puikiausias žiedas. Bet kokiais laiptais buvo graikų kultūros į tas aukštybes kopta, pėdsakų neliko.

Reikia vien spėti, kad pirmieji graikų poezijos kūriniai turėjo būti kaip ir kitų tautų himnai, surišti su dievų kultu, ir platinos nuo Olimpo Tesalijoje po

visą šalį. Ypač buvo vyno dievo — Dioniso ir Demetros, derliaus deivės, garbei giedama.

Ten pat Tesalijoje gyvenęs dainius Orfėjas, gimęs netoli Olimpo. Apie tą dainių yra nemaža mitų užsilikusių: jis buvęs nusileidęs į požemius, savo mirusios žmonos ieškodamas ir pakerėjęs savo dainomis požemių dievus. Olimpo kalne Orfėjo kapuose lakštingalė daug puikiau giedojo nei kaip kitur.

Greta himnų buvo Graikijoje visokių karžygių nuveikti darbai giedami. Visokių giesmių daugybė susipindavo į didelesnius giesmių ciklus, kaip antai: Argonautų žygis, Septynių vadų žygis prieš Tebus, Trojos karas ir t. t. ir t. t.

Tokios giesmės, kurias dabar baladomis vadinamėm, buvo su dideliu pamėgimu giedamos iš kartos į kartą. Šitaip giedamos tobūlinosi, vienos su kitomis pynėsi ir iš tokios medžiagos iškilo galų gale du Homero milžinu epu: *I l i a d è* ir *O d i s s è j a*.

*I l i a d è* senesnis veikalas, turiningesnis, galingesnis, kurs atskiroms raidėms, nesigilinant į turinį, yra dvidešimt keturiomis knygomis išskaidytas. Iliadėje nepasakojama apie dešimt metų tvėrusį Trojos apsupimą, tik apie paskutinius karo žygius, surištus su tautos karžygio Achilėjo veikimu, taip kad veikalo vardas būtų teisingesnis *A c h i l è j a*, nekaip *I l i a d è*. Iš Achilėjos vaidų su vyriausiu karo vadu Agamemnonu išsivysto visas veikimas. Achilėjas, įpykęs ant Agamemnono dėl pagrobimo jam jo karo grobio, gražios vergės Brizeidės, atsisako dalyvauti kovose. Achilėjo motinos deivės Tetidės prašomas, Dzeusas pažada trojėnams laimėjimą.

Netrukus trojėnai ima taip engti graikus, kad tie yra verčiami šauktis Achilėjo, kaip narsiausio ir



galingiausio vado, bet Achilėjas ir nemano jų gelbėti. Tada trojėnai Hektoro vedami, įsiveržia į pat graikų stovyklą, išardo sieną, užpila griovį ir pačius graikus nuvaro iki pat jūros ir mėgina sudeginti jų laivus.

Achilėjas tą viską mato, bet vis dar neturi noro padėti saviesiems. Sutinka vien duoti kareivių būrį ir leidžia savo draugui Patroklui apsišarvuoti savo brangiais ginklais ir eiti drauge su kareiviais į kovą.

Patroklui sekasi priversti trojėnus pasitraukti nuo laivų, bet paguldo galvą kovos lauke. Hektoras jį nukovė. Mylimo bičiulio mirties, kaip iš apmirimo prikeltas, Achilėjas ima keršyti. Tuo pat laiku Agamemnonas prisipažįsta nusikaltęs esąs ir gražina Achilėjui Brizeidę. Tad Achilėjas, kaip vėsus šoka į kovą, išvydęs Hektorą, veja jį tris kartus apie miesto sienas. Galų gale nukauja jį ir jo lavoną apiplėšia.

Tų baisių atsitikimų aprašymas baigiasi ramiausiai. Ne vien tik pagerbti Patroklui ruošiamos laidotuvės, bet ir Hektorą, Achilėjui leidus, savieji atinkamai laidoja.

Iliadė galima į tris dalis išskaidyti. Achilėjo pyktis, Achilėjo nusidėjimas (atsisakymas kovoti už savo tautą), ir Achilėjo kerštas.

Achilėjas visame veikale pasilieka svarbiausiu asmeniu. Atvejais ir ten, kur jo veikimo nematyti, jausti vis delto galima, kad visa, kas atsitinka, yra sąryšy su jo asmenimi ir vien nuo jo pareina.

Apie Achilėją spiečiasi graikų karžygiai, apie Hektorą — Trojadės. Aukščiau už visus karžygius stovi dievai: margas, puotų, linksmybių ištroškęs nemirtingųjų būrys, žaidžias žmonių likimu. Hektoro asmuo, pavyzdžiui, doros atžvilgiu stovi aukščiau už visus tuos Olimpo gyventojus, kurių tarpe Dzeu-

sas, kiek galėdamas, nors ne visumet sėkmingai stengiasi vaidinti pirmininko rolę.

Ir aukščiau olimpiečių iškyla kažin kokia nepaprasta, nesučiumpama ir nesuprantama aukščiausia galia, nuo kurios niekas negali pabėgti ir kuri viena verpia visų likimo siūlą.

Iliadėje puikūs vaizdai pakeičia viens antrą ir sudaro galingą "pasakų knygą" apie žmonių gyvenimo aušrą. Ne vien kovų užesys yra čia giedamas, bet greta šalmuotų vyrų matome lieknas, malonias moteris, gyvenančias gražiu ir ramiu gėlių gyvenimu.

Kol gyvuos žmonės, tol jie grožės puikia Hektoro atsisveikinimo sceną su savo žmona Andromacha ir su savo kūdikiu. Šis mažutėlis pirmiausia išsigąsta tėvo plunksnomis papuošto šalmo. Bet tėvui nusiėmus šalną, vaikelis nurimsta, ir Hektoras sujudintas, tarsi nujausdamas, kad paskutinį sykį savo gyvenime glaudžia sūnų prie krūtinės, meldžia dievų laiminti kūdikio šviesplaukę galvelę.

O dainius, net ir tokią sceną piešdamas, lieka ramus, kaip ir visur visame veikale. Jam vistiek ar dievai nemirtingieji siaučia ir juokus krečia, ar žmonės mirdami vaitoja, ar karžygiai įniršę šaukia, siunta arba ramiai šypsodamiesi džiaugiasi. Dainius visam kam laiko turi, niekur nesiskubina, nieko, rodo, nejaučia, nors jo aprašomieji asmenys iš kailio neriasi skubėdami, arba žūsta visaip vargdami.

Toks autoriaus bešališkumas tačiau, smulkiai žmonių tipus išnagrinęjus, dingsta. Turime įsitikinti, kad epo rašytojas yra aristokratu buvęs. Turime įsitikinti, kad jis tik šio pasaulio didžiūnams gieda ir tik jais ir jų likimu tesirūpina. Jis niekumet neužmiršta paminėti savo aprašomųjų karžygių aukštos kilmės. Visi jo išvedami karžygiai tai valdovai, arba valdovų giminės, kai kurie net su dievais susigimi-



niave. Su žemesnės kilmės žmonėmis abiejuose veikaluose, taip Iliadėje kaip Odissėjoje, tik su dviem tenka susidurti. Iliadėje su protestuojančiu proletaru Tersitu, o Odissėjoje su ištikimu tarnu Eumėju.

Autorius Tersitą už jo protestą apdovanoja visais įmanomais kūno negražumais: kupra, raišumu, žvairumu, plike. O Eumėjas už savo ištikimybę ponui — gauna gausų atlyginimą žemiškais turtais ir širdies palankumu.

Simpatingi mums tačiau tie karžygiai-aristokratai tuo, kad jie auga ir bręsta kovose ir pavojuose, kad jie visi pasitiki savimi, savo jėgomis, savo protu ir patvarumu ir tuo didžiuojasi. Nors tiesa, tas jausmas nesykį juose pavirsta neleistinu užsispyrimu ir gobšumu, bet vis delto turime pripažinti, kad jei tie karžygiai gyvenimo puotoje ir užėmė vyriausias vietas, tai jie sugebėjo būti savo tautos viršūnėmis, o gal geriau pasakius, — žiedais. Ne kitas kas, tik jie išaugino tą kultūrą, kuria senovės graikų tauta iki šiol garsi; jie pagamino visus dailės paminklus ir tą nemirtingą poeziją ir tas visuomenės gyvenimo formas, kurias atsidėjęs iki šios dienos seka visas kultūringas pasaulis.

Kalbėdami apie Iliadę ir Odissėją, būtinai turime jų vieną svarbiausių ypatybių iškelti, būtent: kaip kiekvieno veikėjo jausmai iš vienas kito išauga ir kaip puikiai poetui sekasi parodyti ir kaip jis sugeba visą veiksmu atvaizduoti. Pavyzdžiui: jis nenagrinėjo kokiais rūbais dėvi Agamemnonas. Jis ramiai leidžia Agamemnonui iš miego pabusti ir vilktis vieną drabužį po kito. Jis nepiešia Achilėjo skydo, bet parodo, kaip didelio dailininko Hefasto ranka burteburia puikiausius vaizdus metale. Taip kad skaitytojas nuolat mato gyvybę, veiksmą. Šitaip piešia Homeras ir žmones, leisdamas kiekvienam apsireikš-

ti savo veikime, kol pasidaro šiokio arba kitokio būdo pilnas vaizdas. Pavyzdžiui, devintoje giesmėje du pasiuntiniu tariasi su Achilėju: Ajantas ir Odissėjas. Ajantas ne kalbėtojas, bet veikėjas. Jo kalba trumpa, dažnai nutraukiama. Odisėjo kalba ilga su prakalba, su visokiais aprašymais ir su planu, kaip tikrai gabaus ir įpratusio kalbėti žmogaus.

Kada pradeda senis Nestoras kalbėti, yra irgi ko klausytis; tuoj galima pastebėti, kad čia kalba senis, kuriam pats kalbėjimo procesas tinka, ir jis pats juo gėrisi.

Iliadės stilius lengvas. Dažnai visa pagrindiniais sakiniais išreiškiama. Tik retkarčiais prie pagrindinių, tarsi pagražinimai, prijungiami šalutiniai sakiniai.

Garsūs yra Iliadės palyginimai, imami tai iš gyvulių gyvenimo, tai iš negyvos prigimties. Tokių palyginimų šiame veikale suskaitoma iki 180. Viskas, rodosi, čia dygsta akyse: "tautų ganytojas" Agamemnonas, "dieviškasis" Hektoras, "vyrus guldanti" kova, "greitakojis" Achilėjas, "sidabrakoja" Tetidė, "žirgus gaminančioji" Mirmidonų šalis, "toli pataikas" Apolonas, "rausvaporštis" Eos ir t. t. ir t. t.

Sutinkame ir nuolatinių epitetų: jūra "be krašto ir galo", jūra "daug užianti" ir kitų panašių. Bet atsitinka ir ne visai tikslių: "skambių balsų" kalbėtojai tylėjo; "greitieji laivai" stovėjo pakranty. Palyginimai Homerui geriau sekasi. Jis mėgsta ir pasikartojimus.

Negalima nutylėti, kad veikale yra ir nemaža prieštaravimų, taip pat ir per daug plačių pasakojimų. Yra, matyti, ir paskiau įterptų vietų, kaip, pavyzdžiui, vadinamas laivų katalogas.

Bet tas viskas nestelbia to didelio įspūdžio, kurį išgyjamas tą epą skaitant. Iš karto matai, kad



Iliadėj yra planas. Pirmais jau epo žodžiais užmegz-tas tarytum mazgas, kursai išrišamas tik epo pabaiga.

Viršum Iliadės karžygių skleidžiasi amžinai mė-lynas dangaus skliautas, toji linksmoji dievų buvei-nė. Tuo skurdžiau, sulyginus, atrodo žmonių liki-mas. Juk baimėj ir sielvarte, kaip vėjo blaškomiems medžių lapams, tenka visiems žemėje vargti ir ga-le žūti. Milžiniška rezignacija (sutikimas su likimu) tai tos poemos pagrindinis akmuo.

Iš pradžių taip Iliadė, kaip ir Odissėja buvo liau-dies giedamos iškilmėse. Tos giesmės, lygiai kaip ir patys giesmininkai, buvo vadinami rapsodais. Atėnuose Solono laikais (594 m. Kr. ng.) buvo tokių rapsodų giedamas visas Homeras.

Jaunesnis veikalas yra O d i s s ė j a. Ji irgi išsklaidyta dvidešimt keturiomis giesmėmis ir pasa-koja gudragalvio Odissėjo klaidžiojimus jūra ir ga-lų gale jo pagrižimą į tėviškę, kur rado savo ištikimą žmoną Penelopę, apniktą jai peršančiąsi jaunikaičių, kurie be atodairos aikvojo jo namų išteklių.

Dešimt metų tvėrė Trojos karas, dar dešimt me-tų teko Odissėjui klaidžioti, bet lygiai kaip Iliadės autorius ir Odissėjoje pradeda pasakojimą nuo pas-kutiniųjų, t. y. dešimtų metų, ir atpasakoja keturias-dešimt vienos dienos atsitikimus.

Odissėjas tuo trumpu laikotarpiu yra blaškomas iš vietos į vietą, susiduria su įvairiausiomis būtybė-mis ir visas atpasakojimas taip dailiai supintas, kad Odissėja savo turiniu šių dienų skaitytoją didžiau traukia nekaip Iliadė.

Nerandame Odissėjoje Iliadės galingų, narsių karžygių. Jų vietoje veikia gudragalvis, smailalie-žuvis Odissėjas, kursai iš kiekvieno pavojaus suge-ba išsisukti. Matome jį nimfos Kalipsės saloje, ban-gų išneštą, kur jis per dienų dienas sėdėdamas pajū-

ry, rauda namų, tėviškės ilgėdamasis. Paskui audros bangų blaškomas skenduolys, tik jūros deivės Leikotėjos gelbimas, jos stebuklingo apdangalo jūros paviršiuje nešamas, mirštamai pavargęs, pasiekia žemę. Vargšui Odissėjui bemiegant, karalaitė Nauzikaja su savo vergėmis žaisdama, pažadino jį.

Toji Nauzikaja po Andromachos ir Penelopės priklauso prie skaisčiausių abiejuose epuose išvestų moterų tipų.

Nauzikajos tėvui Alkinojui Odissėjas pasakoja visa, ką jis iš Trojos keliaudamas yra pergyvenęs. Pasakoja apie vienakius milžinus, ciklopais vadinamus, apie žmogėdrą Polifėmą, kuriam pasisekė Odissėjui akį išdurti. Pasakoja apie Polifėmo tėvą Pozeidoną, kursai nesiliovė jo persekiojęs; apie Eolo dovaną — vėjų pilną krepšį, kurį neatsargūs ir neištikimi kelionės draugai atrišo. Pasakoja apie žynę Circeją, kuri jo draugus kiaulėmis pavertusi, bet netrukus priversta buvo jiems žmonių pavidalą sugražinti. Toliau pasakoja dar apie savo kelionę į Hadą (požemius), kur su mirusiųjų vėlėmis teko pasimatyti. Ten gavo progos su žynių Teresiju pasikalbėti, su Achilėju ir su kitais. Achilėjas dejavęs: esą geriau saulės apšviestam pasauly prie ūkininko bernauti, nekaip požemiuose valdyti vėles, nes bernavimas — tai darbas, o žmogui įpratusiam darbą dirbti — didelis vargas valdyti tokį nesučiumpamąjį ir nepastovų daiktą, kaip mirusiųjų vėlės. Galų gale Odissėjas pasakojo dar apie Scylę ir Charibdę, apie Helio (saulės dievo) jaučius, apie tai, kaip žaibas trenkęs tiesiog į jo laivą, kaip laivas į skeveldras subyrėjęs, o Odissėjas pats atsidūręs Kalipsės saloje, jūros bangų išmestas.

Po tų atsitikimų svetur seka atsitikimai gimtoje Itakoje, kur Odissėją nugabeno fajakai. Čia jis



pirmiausia deivės Atėnos buvo paverstas skurdžiu seneliu-elgeta, kad joks pašalietis negalėtų jo pažinti. Taip jis nueina į piemens Eumėjo trobą, kur pasisako jojo išsiilgusiam sūnui Telemachui, kas esąs. Dar seka scena jau jo paties namuose, didžiulėje salėje, kur Odissėjas savo stipria karališka ranka įtempęs lanko temple, vikriai leidžia strėlai pralėkti kiauurai pro visus dvyliką žiedų, nepalietus nė vieno. Dar matome Odissėją, žudantį ir nužudžiusį visus tuos jaunikaičius, kurie jo žmonai piršosi. Galop vaizduojamas jo neapsakomas džiaugsmas ir laimė, kada jis pasimatė po tiek persiskyrimo metų su savo žmona Penelope ir su savo tėvu seneliu Laertu.

Reikia, rodosi, to epo tik viena scena prisiminti, kad šaly jos tuoj kitos akyse, kaip gyvos, stovėtų. Tokia tat tą veikalą parašiusio genijaus galia!

Jei apie Iliadę sakysime, kad tai galingesnis veikalas, tai Odissėja turi būti vadinama turtingesnė. Odissėjoje yra kaip ir žuvęs kasdieninio gyvenimo blaivumas, kokį dar matome Iliadėje. Odissėjoje jaučiame tačiau nuolat savo tikslą numanančio dailininko kūrybą.

Seniau Iliadė buvo didžiau garbinama, šiandien mus traukia Odissėja į save.

Senovės rašytojai buvo tos nuomonės, kad kaip Achilėjas yra doresnis už Odissėją, taip Iliadė yra prakilnesnis veikalas už Odissėją. Odissėją galima lyginti su saulėlydžiais, t. y. saulės didybė dar yra palikusi, tik saulės jėga išdilusi. Paskesnieji rašytojai lygina Iliadę su saule, Odissėją su mėnuliu.

Galima dar lyginti Iliadę su jaunomis dienomis ir subrendusiu amžiumi, o Odissėją su senatve.

Gražų tų dviejų veikalų apibūdinimą duoda vokiety Hermanas Grimas: Iliadėje skaitytojas yra verčiamas statyti sau klausimą, kokiu būdu tas arba

kitas karžygys nugalės likimą? O Odissėjoje: kokiu būdu karžygis tikriausiai išvengs likimo, arba kokiu būdu tą likimą jis prigaus. Iš pavojų Iliadėje karžygis išeina kaskart stipresnis, Odissėjoje nuotykiškai panašūs į ligos antkryčius, iš kurių nagų reikia stengtis gelbėti senovės tvirtybės, senovės sveikatos liekanas.

Iliadėje žmonių būdai nesiliaudami tobūlėja, Odissėjoje lieka tokie, kokie iš pradžių yra buvę. Odissėjui jau stinga to kovos troškimo, kuriuo apimtas Achilėjas. Odissėjas yra didelės kantrybės žmogus, kurs nieko taip netrokšta, kaip atsidurti savo gimtosios salos uoste. Reikia dar pridurti, jog ir kalboje ir poezijos formoje yra nemažas skirtumas tarp Iliadės ir Odissėjos. Sakysime, nors ir palyginimų Odissėjoje yra daug mažiau nekaip Iliadėje (Odissėjoje 39, Iliadėje — daugiau kaip 180).

Kuo didžiau buvo gerbiami graikų tautiniai epai, kuo jų įtaka tautos dvasios ūgyje labiau didėjo, tuo uoliau jų atsiradimas buvo tyrinėjamas, nagrinėjamas. Deja, šitie tyrinėjimai ir nagrinėjimai iki šios dienos nėra radę nei tikro atsakymo, nei tikro nušvietimo.

Spėjama *H o m e r a s* esąs tų dviejų epų tėvas, nors toks autorius vardas jau ir senovėje buvo daug ginčų sukėlęs. Jei sutiksime su tuo, kad Homeras tikrai tuos epus parašęs, tai daug aplinkybių verčia tvirtinti, kad jis yra gimęs eolėnų Smirnoje, bet netrukus apsigyvenęs jonėnų Chijo saloje ir ten savo veikalus kūręs.

Toks tvirtinimas yra remiamas ne tik senovės padavimais, bet ir Homero kalbos ypatybėmis, puikiu Mažosios Azijos vietų pažinimu ir ypatinga Trojos gyventojams reiškiamu užuojauta.



Herodotas sako, kad Homeras gyvenęs 400 metų prieš jį, ir prieš tat sunku kas pasakyti. Tada 840 metai prieš Kristų būtų apčiuopamai pažymimi Homero gyvavimo ir veikimo metais.

Aišku kiekvienam pasižinusiam su tautos istorija, kad jei legendos ir mitai apie Trojos karą nebūtų anksčiau, gal kelius šimtmečius žmonių lūpose gyvavę, — vargiai ir toks genijus, kaip Homeras būtų sugebėjęs juos sugalvoti. Tik kai kurį laiką gyvavusi hipotezė, kad tie epai yra susidėję, sutapę savaimė iš atskirų giesmių, šiandien jau visai atmetama.

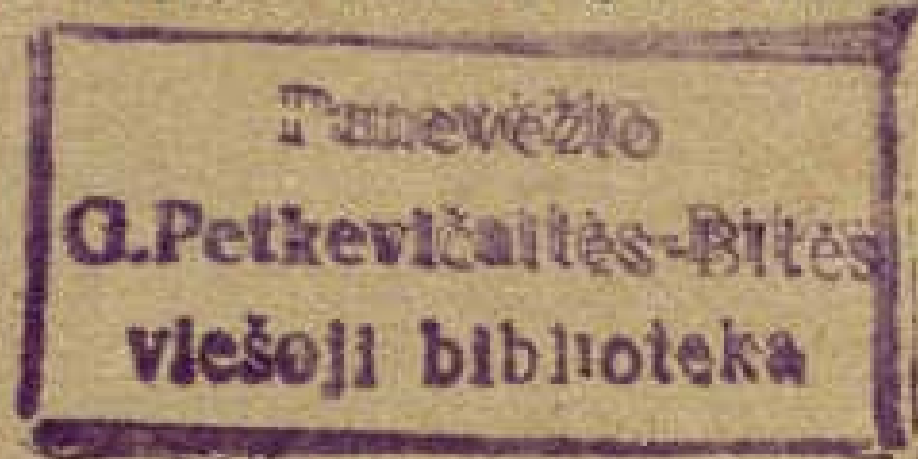
Užtenka prisiminti persų poeto Firduzio ir jo pagamintą milžiną — epą Šagname, kad galima būtų įtikėti, jog ir toks genijus, kaip Homeras yra tikrai buvęs.

Kad ir turėjo būti atskirų padavimų apie Trojos karą, apie ten kovojusius karžygius: Achilėją, Hektorą, Nestorą, Odissėją ir t. t., tačiau reikėjo vis delto genijaus, kad visi tie padavimai susipintų į tokią didelį nedilstančio grožio veikalą. Reikėjo galingos vaizduotės ir milžiniškų dvasios jėgų, kad tie visi karžygiai atgytų, kūną ir sielą iš naujo atgautų, kad Agamemmono ir Achilėjo nesusipratimai taptų tuo daigu, kursai išaugo ir pražydo puikiausiu dailės žiedu.

Tokiam tad genijui yra teikiamas Homero vardas. Ir turime pripažinti, kad tas genijus yra pagaminęs Iliadę, kad ir daug ko naudojosi jisai tam savo veikalui žmonių giesmėmis. Į tą Homero Iliadę įterpti vėliau ir kitų autorių papildymai.

Ar tas pats genijus yra ir Odissėją pagaminęs, tai antras klausimas, į kurį kol kas niekas galutinio atsakymo duoti nemoka.

Sunku ir išpasakoti, kas Homeras yra graikams buvęs ir yra paskui tapęs visam pasauliui. Svar-



S 15785

biausia, kad jo veikalai yra tas neišsemiamas šaltinis, iš kurio visas kultūrinis pasaulis sėmė ir tebesemia pagrindines žinias apie žmogaus sielos, t. y. proto ir širdies veikimą, apie šeimynos narių santykius su vienas kitu. Tuose veikaluose matome irgi, kad ži- loje senovėje graikai kovojo jau dėl laisvės ir tiesos, dėl tų pačių idealų, prie kurių žmonija iki šios dienos arba veržiasi, arba nuilsusi nusimina, bet vis dėlto nesiliauja siekusi.

Rapsodai (graikų giesmininkai) traukė po visą šalį giedodami Iliadę ir Odissėją. Tie giesmininkai buvo įstatų verčiami deklamuoti nustatyta tvarka. Visose mokyklose Iliadė ir Odissėja buvo skaitomos ir aiškinamos.

Auklėtojo vardą savo tėvynėje Homeras yra pilnai užsitarnavęs. Kaip Homeras nupiešė Olimpo dievus, taip žiūrėjo į juos liaudis ir taip juos garbino, taip ir dailininkai-vaizdakaliai savo kūrinuose vaizdavo. Vienu žodžiu, kaip Homeras sau dievus išsi- vaizdavo, taip jie tautos supratime gyvavo.

O Achilėjy yra tarsi įsikūnijęs visų graikų liki- mas. Kas tame karžygije buvo prakilnaus ir pra- žūtingo, to pat buvo ir visų graikų tautoje. Iš to pa- ties šaltinio kaip Achilėjui, taip ir visai Graikijai yra plaukę pirm laimėjimai, paskui pražūtis. Graikai taip pat, kaip Achilėjas nesugeba politikoje pakilti aukš- čiau savo asmens reikalų.

Yra istorikų, kurie tvirtina, kad aprašomos Ili- adėje kovos yra tikrų kovų vaizdai, kovų vedamų graikų dėl Mažosios Azijos krantų, ir rodančių, kad graikai nelengvu būdu juos įgydavo, dažnai ištisus metus vargdami, daugybę žmonių ir pinigų prarasda- mi ir ne sykį nieko nelaimėdami.

Jei apie graikus vien tik iš Homero epų žinias teturėtume, vis dėlto užtektų, kad tą tautą galėtumėm



gerbti ir mylėti. Todel atsisveikindami su tuo geni jaliu dainiumi, pakartosime vokiečių poeto Herdero žodžius: — “Homero veikalai išreiškia svarbiausius žmonių jausmus: sūnaus, žmonos, tėvynės meilės ir garbės troškimą. Iš krūtinės pilnos žmoniškų jausmų plaukė jo giesmės, todėl joms atviras kelias į kiekvieną širdį, kuri sugeba žmoniškai jausti”.

Be tų dviejų didelių epų spėjama, kad iš Homero eina dar keli pašiepiamosios rūšies epai. Jų svarbiausieji: “V a r l i ū ir p e l i ū k a r a s” ir “M a r g i t e s”. Pirmas epas pašiepia be pykčio Iliadę, o Margites — Odissėją.

Dar esama Homero himnų. Iš tų 29 mažesni ir 5 didesni. Garsiausias jų yra skiriamas Delfų Febo-Apollono garbei. Himno gale dainius kalba apie save, kaip apie neregį Chijo saloje gyvenantį vyrą, ir tas paminėjimas davė pradžia padavimams apie tai, kad Homeras aklas buvęs.

C i k l i k a i \*). Tuo pat laiku, kada gyveno Homeras, ir vėlėliau (ypač nuo 776 m. iki 565 m. Kr. ng.) radosi Graikijoje daugiau dainių, kurie, sekdami Homerą, pagamino visą eilę mažesnių epų. Visi tie epai turi bendrą vardą: C i k l i k a i. Jie todėl šitaip vadinami, kad jie savo turiniu šiokiu arba kitokiu būdu šliejosi prie Iliadės ir Odissėjos ir papildė mitus apie Trojos karo žygius: tai pasakodami apie karo priežastis, tai apie nuotykius tam karui pasibaigus. Tų laikų rašytojai naudojosi savo epams dar kitokiais mitais, semiamais iš įvairiausių šaltinių, kaip, pavyzdžiui, apie Heraklą, apie Tebus ir t. t. To laikotarpio ištisų veikalų nebeliko. Esama tik nuotrupų arba ištraukų, leidžiančių spręsti apie visumą.

\*) Ciklus — lotynų (kiklus — graikų kalba) vadinasi ratas. Iš čia žodis ciklikai (ir kiklikai) — tai yra giesmininkai, kurie kaip ratu apstoję Homero veikalus savo kūriniais.

#### 4. Heziodas.

Visai kitokios rūšies veikalą pagamino antras senovės Graikijos epikas Heziodas.

Persiskyrus su Homero pasauliu ir įžengus į Heziodo sukurtąjį, šalta darosi. Blaiva ir nuoga pasirodo mums mūsų žemelė. Noroms nenoroms turime save klausti: Kur dingę linksmieji dievai? Kur karžygių pažibai, šalmai? Kur nemirtingųjų vaizduotė, laikiusi mus savo stebuklais sužavėtus? Nieko nebeliko.

Yra tačiau pasilikusi legenda, aiškiai mums rodanti, kad žiloje senovėje graikai Heziodą lygiai su Homeru gerbė, jei ne daugiau; nors apie tų dviejų dainių gyvenimą ir asmenis niekas iki šiol tikro žodžio išstarti neįstengė.

Legenda pasakoja, kad Eubėjos saloje tautos iškilmėje Heziodas su Homeru, tų laikų papročiais sekdamis, rungėsi, katro poezijos kūriniai labiau patiksia žmonėms. Abu jie viešai deklamavę ir dainavę, ir garbės vainikas buvęs įteiktas ne Homerui, bet Heziodui už tai, kad jis kėlęs žemės ūkį ir kitus žmonėms naudingus darbus, o ne karą ir žudymą.

Galima į tą legendą žiūrėti vien tik kaip į legendą, ypač kad istorikai nesutinka su tuo faktu, kad Homeras ir Heziodas būtų vienu metu gyvenę. Pripažinti reikia tačiau, jog legendos, kuriomis liaudis puošia savo karžygių atminimą, teikia paprastai daug aiškesnį tų karžygių sielos vaizdą, nekaip vieni istorijos užrašai.

Istorijoje susekama asmens gyvenimo bruožais, legendose visa kas yra iškėlę žmogų aukščiau milijonų, paskendusiu užuomaršos bangose ir nedavę jo vardui išdilti.



Legendoje apie Homerą ir Heziodą nesvarbu pats rungtinų faktas, bet svarbi ta nuomonė, kokią graikų liaudis turėjo apie šiuos poetus. Ir tiesa, Homeras ir Heziodas tai du ašigaliu, kurie vienas kito darbus papildo. Sakysime, jei būtų pasilikę vien Homero veikalai, ką žinotumėm šiandien apie anų laikų vargdienių gyvenimą? Juk matėm, kad Homeras žiūrėjo į pasaulį aristokrato akimis, o Heziodo poezija tai darbo ir vargo žmogaus pasiguodimas, tokio žmogaus, kuriam už savo gyvybės išlaikymą teko sunkiai kovoti su slėgusiomis jį gyvenimo aplinkybėmis ir su gamta.

Heziodo kūriniai yra liudininkai, rodantieji, jog jau pirmais Europos civilizacijos laikais greta su laimingais ir viso ko pertekusiais, kuriems gyvenimas buvo tik didelė puota, gyveno darbininkai-vargdieniai, kurie klupo po savo vargo našta.

Legendoje apie Homero ir Heziodo rungtines liaudies vaizduotei gal ir nesąmoningai pasisekė pastebėti visai naują literatūros srovę, kada iš tikrųjų taikaus veikimo ir ramaus darbavimos literatūra pakeitė karų ir žudynių aprašymus.

Homero ir Heziodo dvikovoje atvaizduota dviejų literatūros srovių kova: karžygiškai-romantiškos ir visuomeniškai-realistinės. Kiekviena literatūros rūšis turi nutilti, jei gyvenimas neteiks jai gaivinančių syvų. O gyvenimas niekumet vietoje nestovi. Taip buvo ir Graikijoje. Karžygių ir didelių kovų laikams pasibaigus ir tą laikotarpį Homerui nemirtingoje poezijoje atvaizdavus, nauji laikai pradėjo naujus reikalavimus statyti.

Heziodo poezija buvo rūpesčio, vargo ir sielvarato gaminama ir skiriama vargo žmoneliams, bet ne pasaulio didikams ir jų puotoms. Heziodo veikalai

tai ne jausmų skaidūs žiedai, bet vien tik galvojimai, rimti galvojimai ir doros pamokos.

Kadangi Heziodo asmuo, lygiai kaip ir Homero yra aptrauktas žilos senovės rūku, tai niekas negali pasakyti, kada tie giesmininkai yra tikrai gyvenę. Buvo net tvirtinimų, kad Heziodas esąs už Homerą vyresnis ir jis, o ne Homeras, graikų literatūros tėvu turi vadintis. Susekta tačiau, kad tokie tvirtinimai rimto pagrindo neturi. Naujoji kritika pačiais Homero ir Heziodo veikalais besiremdama, pripažino, kad Homero pirmiau gyventa.

Nors ir maža žinių turime apie Heziodą, tačiau jo asmuo aiškesniais bruožais iškilo, nekaip Homero. Heziodas savo veikaluose daug rašęs apie save, ko Homeras veik visai nėra daręs. Heziodui visai nerūpi praeitis, jis žiūri tik dabarties ir jos įvairių reikalavimų. Taip pat jis nemoka džiaugtis pačia meno kūryba, kuri pati savaimė yra tikslas. Heziodas visomet ramiai ir trumpai kalba ir rašydamas stengiasi nusikratyti slėgiančiais jį rūpesčiais, stengiasi sutvarkyti savo asmens reikalus ir pagražinti savo kasdienio gyvenimo vargus.

Heziodo tėvas buvęs Dijos vardu. Jis gimęs ir gyvenęs Kimuose, Mažosios Azijos miestely. Neturtas privertė Diją pamesti gimtinę ir persikelti į Astrą, mažą Beotijos miestelį, netoli Helikono kalno. Iš to fakto matyti, kaip Heziodui jau jo vaikų dienose vargas negalėjo būti svetimas.

Nenuostabu todėl, kad vietoje nerėgio, karalių branginamo giesmininko graikų liaudis susilaukė savo poeto, ne laisvo giesmininko, kurs galėtų gyventi, kaip jam tinka, bet giesmininko-darbininko pririšto prie sunkaus žemės darbo.

Homeras galėjo giedoti, kada jam patiko, Heziodas nuo mažens turėjo bandas ganyti. Ir šiaip visas



Heziodo gyvenimas buvo sunki kova dėl būvio. Europos Graikija nebuvo panaši į Azijos kolonijas, kur žmonės daug plačiau ir laisviau gyveno. Europos Graikijoje nebuvo dar visai ramu, nebuvo dar ir žmonės nustoję klajoti iš vieno krašto į kitus. Mažoje Azijoje karalių ir aristokratų šeimų gyvenime radosi nemaža grožio ir poezijos. Europos karaliai ir aristokratai varžė liaudį, todėl nors Homero epus visi brangino ir į aukštybes kėlė, bet greta jų atsirado ir Heziodo veikalų garbintojų.

Heziodo jaunos dienos plaukė tarp šiaurinės Graikijos prigimties, kuri, sulyginamai su Mažosios Azijos pajūriu, buvo niauresnė. To niaurumo vaizdus randame jo veikale „D a r b a i i r D i e n o s“, nors Heziodas ne visai teisingai kaltino savo šalį, kuri drauge su vargu suteikusi jam įkvėpimo.

Jis pats savo antrame veikale „T e o g o n i j o j e“ (Apie dievų kilimą) pasakoja, kaip jam bandas ganant Helikono šlaituose, nuo kalno nužengusios mūzos ir įteikusios jam lazda, valdymo ženklą. Neiškentusios tada mūzos neprikišusios jam, kad jis, kaip ir visi piemenys, rūpinasi daugiausia savo pilvu. — Gi mes,—gyvėsi dar mūzos—nors kartais ir mokame pameluoti, mūsų melas vis delto panašus į teisybę. Mokame irgi, kada panorime, ir teisybę pranašauti.

Tėvui mirus, Heziodą prislėgė dar sunkiau likimas: teko jam ir su sau artimų žmonių neteisybe susidurti. Jo brolis Persas pradėjo su juo dėl tėvo palikimo bylotis. Pasisekė Persui papirkti teisėjai ir išvaryti Heziodas iš tėviškės. Šita skriauda ir pastūmė Heziodą parašyti poemą „D a r b a i i r D i e n o s“ (828 eilutės). Jis toje poemoje šaukiasi į brolių — dykaduonį, stengdamasis jį įtikinti ir su juo atsisteisti.

Jei dabar, praslinkus tūkstančiams metų, sunku

Heziodo biografijoje atskirti istoriją nuo legendos, nesunku tačiau suprasti tas didelis ir gilus liūdnumas, kurs visą gyvenimą poetą lydėjo ir dabar, amžiams praslėkęs, sujūdiną dar kiekvieno manančio žmogaus širdį. Atpasakojęs savo skriaudą ir nupiešęs paperkamųjų teisėjų asmenis, Heziodas šaukiasi į visus būti taikingais, nes be tiesos negali gyventi nei tautos, nei atskiri miestai. Toliau Heziodas barą už tinginiavimą, pyktį, išdidumą ir ydas ir baigia praktikos patarimais, skiriamais pirmoje eilėje ūkininkams žemdirbiams paskui jūrininkams ir girininkams.

Grižtant prie Heziodo biografijos, tenka pažymėti, kad legenda pasakoja, jog Delfų orakulas buvęs dainiui pataręs šalintis nuo Nemėjos Dzeuso girios, nes tokia giria suteiksianti jam mirtį. "Niekas tačiau negalys savo likimo išvengti" — sako toliau legenda. Ir iš tikrųjų, Heziodas apsigyvenęs prie savo bičiulių, jų pačių kviečiamas, Lokridos valstybėlėje, netoli nuo Nemėjo Dzeuso girios ir buvęs nužudytas savo šeimininkų.

Heziodo bičiuliai įtarę jį jų sesers suviliojime, nužudę jį todėl, ir jo lavoną imetę į jūrą. Delfinai išnešę iš jūros bangų lavoną į krantą didelės liaudies iškilmės laiku. Minia pažinusi savo mylimojo dainiaus palaikus ir labai subruzdusi. Nemezė (likimo deivė) nubaudusi žmogžudžius, leisdama žuvusio Heziodo šuniui juos išduoti. Abu broliu buvo bebėgą laivu, bet pakilusi jūroje audra nuskandinusi juodu.

Esama dar kitokių legendų apie to giesmininko mirtį. Orchomenos mieste, kur Heziodas žuvo, svarbiausioje aikštėje buvo Heziodui paminklas pastatytas su parašu, vadinančiu dainių, rodanti kelią tiems, kurie išminties ieško. Heziodas buvo plačiai



Graikijoje gerbiamas, daug miestuose buvo jam paminklai pastatyti.

Homero epai buvo laimingų žmonių puotų puikus pagražinimas, Heziodo — vargdienių dvasios penas. Iliadė ir Odissėja buvo aristokratams — karžygiams garbės ir doros pamokymas; “Dienos ir Darbai” — žemininkams ir vargdieniams skiriama skaitymo knyga. Tie pastarieji rasdavo ten savo liūdnu minčių dėstymą, rasdavo draugiškų patarimų į visokias gyvenimo pinkles pakliūvusiems, pagaliau ir nuraminimo, nes ta poema tai vien dainiaus suskaudusios širdies aidas.

Apie Iliadę galima pasakyti, kad tai epas, kurs genialiai atvaizdavo savo laikų (IX-to amž. kr. ng.) žmones, o “Darbai ir Dienos” tai obalsis mestas būsimoms kartoms.

Heziodas pasitiki vien savo jėgomis, kurių pagalba kiekvienas žmogus privalo, jei sveikas ir ne-persenęs, pats save aprūpinti. Heziodas niekur ne-sišaukia įstatymų arba valdžios. Reikia spėti, kad tų įstaigų arba dar visai nebuvo, arba buvo bejėgės. Kaip Homeras stato aukštai narsumą, taip Heziodas darbumą. Sunkaus likimo pamokytas nepasitiki niekuo, o ypačiai moterimis. Yra jojo šitokių išsitari-mų: — “pasitikėti moterimis vis tiek ką vagim”. — Pasigailėjimo Heziodas irgi nepripažįsta, sako: — “duodu, kad duotum”.

Kada jo brolis Persas, pirma jį nuskriaudęs ir paskui nusigyvenęs, kreipėsi į jį, prašydamas pašalpos, Heziodas jo nesušelpia, tik savo “Darbuose ir Dienose” rašo jam patarimus, kaip darbuotis. Ta proga ir aprašo laukininkų darbus per ištisus metus.

“Darbuose ir Dienose” Heziodas išreiškė savo pasaulėžiūrą: apie pasaulio atsiradimą, apie dorą apie kasdienį gyvenimą.

Į žmonių likimą Heziodas žiūrėjo nusiminęs: “Dievai ne bičiuliai tik žmonių priešai. Jie paskyrė žmonių giminei vargą ir darbą. Dzeusas prispaudė žmones vargu užtai, kad Prometėjas jį prigavo. (Dzeusas buvo vėl atgal nuo žmonių ugnį atsiėmęs, tik Japėto sūnus ją sugražinęs žemės vaikams. Dzeusas sumanęs už tai nubausti visą žmonių giminę. Įsakęs Hefaistui nukalti merginą—gražuolę, nepaprastę už deivę. Visi Olimpo dievai suteikę tai gražuolei dovanų “teikiančių darbo žmonėms nelaimės” ir merginą pavadinę Pandora.

Auksaplaukė Afroditė apsupusi jos galvą tokiais papuošalais, kurie sukelia žmoguje nepasotinamų troškimų ir tuo priverčia jį baisiai kentėti. Hermes patiekęs nusimanymą apie visokius gerumus ir negerumus, Atėrė pamokiusi austi ir t. t. ir t. t.

Dzeusas pasiuntęs Pandorą prie antro Prometėjo brolio Epimetėjo. Nors Prometėjas buvo savo brolių perspėjęs, kad neimtų jokių dovanų iš Dzeuso, Epimetėjas tačiau sutiko priimti Pandorą, ir ji paskleidusi žmonėse pyktį. Seniau gyvenusios žemėje žmonių giminės visai nei pykčio, nei sunkių darbų, nei kankinančių ligų, nei mirties nepažinojusios. Pandora savo rankomis nuvožusi nuo jos nešamo indo didelį antvožą ir paleidusi tuos visus vargus į žmones. Tik viltis nesuskubo pasprukti pro siaurą indo angą. Pandora ją nuvožusi, kaip Dzeusas jai buvo įsakęs. Visi kiti nesuskaitomi vargai nesiliauja žmonėse bastytis. Pilna jų žemelė, pilna ir jūra, ligos nelaukiamos ir neraginamos lanko žmonelius vis vien ar dieną, ar vidūnaktį. Tyloms atslenkęs vargas, nes Dzeusas jam balso nesuteikęs. Tuo mitu pradeda Heziodas savo veikalą ir tai yra pagrindinė viso veikalo mintis.)

Ne linksmiau žiūri Heziodas ir į istoriją. Mato



joje vien žmonių nupuolimo istoriją. Pirmojo amžiaus žmonės buvo nemirtingųjų dievų leisti ir gyveno dar tais laikais, kada pasaulį valdė ne Dzeusas, bet jo tėvas senis Kronos. To amžiaus žmonės nepažinę nei darbo, nei vargo. Jie linksminosi puotose ir mirdavo tarsi miego apinti. Pati žemė tiems žmonėms vaisius gaminusi, dideles gyvulių bandas auginusi. Tam aukso amžiui pasibaigus, išaušo sidabrinis. Antrojo amžiaus žmonės nebuvo taip laimingi, nebuvo jau nei taip gražaus kūno sudėjimo, nei taip tobulo proto. Tie žmonės nebenorėję nemirtingųjų dievų garbinti, nei savo užsigėdimų žaboti. Supykęs Dzeusas užklojęs juos ta pačia žeme, po kuria jau buvo atgulę aukso amžiaus vaikai.

Sidabro amžių pakeitęs varinis. Tada gyvenę neapsakomo stiprumo žmonės. Jų širdis buvusios plieno kietumo, jų rankos nenuveikiamos. Jie grobte grobdavę iš kitų visą. Jų trobos, ginklai ir visi įrankiai buvę variniai. Nors ir baisūs buvo šio amžiaus žmonės, tačiau juodoji mirtis ir juos nugalėjusi ir užgesinusi jiems saulės šviesą.

Ketvirtojo amžiaus žmonės buvę „dieviškųjų karžygių“. Berybėje žemėje vadindavo juos pusdieviais. Jie buvę teisingi ir doresni už savo pranokėjus. Tai Trojos žygio žmonės. Piktasis karas ir baisios kovos daugelį jų nužudę, o kiti nuskendę, „kada per didžiules jūros bangas“ kėlę savo laivais karių būrius į Troją kovoti dėl gražiausios Elenos.

Dzeusas įkūręs tą žmonių kartą gilių bangų vandenyno pajūry ir jo salose. Laimingiems karžygiams tris sykius metuose vaisingi laukai patiekdavę saldžių, kaip medus, vaisių.

— „O! kodėl man lemta“ — šaukia Heziodas — „gyventi penktame amžiuje? Kodėl nemiriau anksčiau, arba kodėl negimiau vėliau? Dabar gele-

žinis amžius. Nei diena, nei naktį darbai nesiliauja kankinę žmogaus. Mano laikų žmonės — pagede. Dievai baudžia juos vargu. Dabar sūnus neapkenčia tėvo, tėvas sūnaus; šeimininkas vaidijas su savo svečiu, o draugas su draugu. Vaikai plėšia garbę pasenusiems tėvams. Piliečiai neapykantos pilni, ruošiasi savo miestus griuvėsiais paversti, kad tik pasisektų vienas kitam pakenkti. Geri, teisingi žmonės nėra gerbiami. Prieš tuos tik galva lenkiama, kurie skriaudžia ir pyksta. Pavydas balsu šaukdamas, iš akių žaibus mėtydamas, slankioja žmonių tarpe”.

Tokiu būdu, kaip matome, Heziodas nuo filosofijos ir istorijos prieina prie esančio savo šalies sutvarkymo kritikos. Ir girdime, rodos, tą proletarą Tersitą, kurį Odissėjo lazda kadaise malšino ir priverstė nutilti, dabar savo apkaltinimus šaukiantį.

Heziodo poema “Darbai ir Dienos” nors dailės žvilgsniu negali būti aukštinama, tačiau istoriko ir visuomenininko akimis žiūrint, svarbi tuo, kad tai pirmas Graikijos demokratinio judėjimo balsas, gal ir pirmas to judėjimo balsas visame pasauly. /

## 5. Lyrika.

Mažoje Azijoje gimė graikų epas, ten pat atsirado pirmiausia ir lyrika. Kaip Homeras epo tėvu yra vadinamas, taip Archilochas, Paro salos gyventojas (apie 700 m. Kr. ng.) — lyrikos, ypač taip vadinamosios eleginės lyrikos, kuri yra kaip ir perėjimas prie tikrosios lyrikos, kaip ją šiandien suprantame. Elegijomis anais laikais buvo reiškiamas ne vien pasiguodimas arba liūdėsysis. Senovėje kitaip buvo: graikai elegijomis žadindavo sa-



vuosius į kovą; elegijas puotose giedodavo ir įsimylėję ta pačia elegijos giesme išliedavo savo ilgėsi.

**A r c h i l o c h a s** gyveno septinto amžiaus pradžioje, kada visoje Graikijoje žmonės ėmė naujai tvarkytis valstybės gyvenime. Jei tikėti Aristoteliui, tai visa liaudis buvo tuo laiku jau prasiskolijusi didžturčiams ir turėjo už savo skolas jiems visą amžių tarnauti, o kas darbu neištesėdavo atsilyginti, pakliūdavo vergijon.

Prislėgtosios liaudies kova anais laikais jau buvo prasidėjusi su didžturčiais. Karalių ramaus gyvenimo laikai nyko, artinosi tyranų, kurie liaudies likimą nepalengvino. Ir dainius Archilochas buvo likimo visaip blaškomas: čia vargo bernaudamas, čia gynė tėvynę kareiviaudamas. Pagaliau krito kovos lauke. Buvo tat žmogus karštas ir nepaprastai jautrus, sugebąs tuos savo jausmus be galo stipriai išreikšti žodžiais. Užgautas keršydavo priešams neapsakomai aštria satyra.

(Yra apie jį susidėjusi šitoki legenda: jis buvęs pamilęs merginą, kurios tėvas didžturčius nedavė vesti jam, kaip beturčiui. Keršydamas už tokį niekinimą, Archilochas sudėjęs tokią elegiją, del kurios jo mylimoji draugė su savo dviem seserim nusižudė. Kadangi Archilochas tą savo elegiją jambais buvo parašęs, tai buvo paskui sakoma: Archilochas savo jambais nužudęs tris merginas. Savo elegijas iš pradžių rašydavo Archilochas distichonu, sujungdamas epinį heksametrą (Homero ir Heziodo epai buvo heksametrais parašyti) su švelniau skambančiu pentametru, paskui ėmė vartoti jamba, kas drauge su dideliu dainiaus subiektingumu jo raštus dar toliau nuštūmė nuo epo. Archilochas mėgdavo savo jambais atpasakoti ir liaudies pasakėčias.)

Prie pirmųjų Graikijos lyrikų priskaitomas ir galvočius *S o l o n a s* (apie 600 m. Kr. ng.), garsus įstatymų davėjas. Solonas rašė tik karo ir politikos elegijas, vartodamas tą patį distichoną, kaip Archilochas.

Nors tai nepriklauso prie lyrikos, bet sunku čia tylomis praeiti pro maždaug tais pačiais laikais gyvenusį *E z o p a* (apie 580 m. Kr. ng.), tą Ezopa, kursai visas Europos tautas iki šios dienos džiugina savo gražiomis pasakėčiomis. Spėjama, kad Ezopas pats vergu būdamas, suėdavo su kitų tautų vergais ir daug iš jų pasakojimų į savo raštus įdėjo.

Graikai dainos neskyrė nuo muzikos, todėl ir lyrikos vardas kilo nuo muzikos instrumento, lyra vadinamo. Lengva pasaulinė daina gimė Mažoje Azijoje Eolijoje, o išstobulėjo ypač Lesbo saloje. Orintos, choru giedamos ir prie visokių tautos iškilmių taikinamos Lekonijoje, geriausiai susitvarkiusioje valstybėje, kur paprastai visuomenės reikalas buvo statomas aukščiau asmens reikalų.

Pirmieji pasižymėję lengvoje lyrikoje buvo *A l k é j a s* ir *S a f o* (apie 610 m. Kr. ng.). Abu jie gyveno Lesbo saloje. Abu tuodu poetu buvo aristokratų kilmės ir gyveno septintam amžiui baigiantis ir šeštam prasidedant. *A l k é j o* odos yra priskaitomos prie gražiausių tos rūšies kūrinių. Reikia gailėtis, kad iš jo raštų nedaug iki mūsų dienų užsilikę. Toje pačioje saloje gyveno ne mažiau talentinga dainė Safo. Tai pirmoji moteris aukštai iškilusi savo talentu ir atvirai savo jausmus išliejusi elegijose. Nenuostabu, kad apie ją daug gražių legendų susidarė. Graikijos žemyne moteris nesinaudodavo tokia laisve, kaip Mažosios Azijos ir salyno kolonijose, tad radosi ir tokių žmonių, kurie į dainės odas, ypač meilę dainuojančias, žiūrėdavo pasipiktinę ir



Safo's asmenį visokiomis negražiomis paskalomis biaurino.

Tyrinėjimai rodo tačiau, kad visi priekaištai dainei daromi buvo neteisingi ir niekuo nepamatuoti. Praslinkus tiek šimtmečių nuo Safo's gyvenimo laiko, reikia pripažinti, kad sunku yra atskirti legendoje, kur baigiasi melas ir prasideda teisybė. Spėjama, kad ji buvo už vyro išėjusi ir turėjo dukterį. Aišku vien, kad Safo rinko jaunas mergaites apie save, kad ji su tomis mergaitėmis bičiuliavos ir lavino jų protą. Kita legenda sako, kad Safo' buvusi meilėje apvilta ir šokusi nuo stataus uolos kranto į banguojančią jūrą.

Už savo poezijos grožį buvo ji kaip dešimtoji mūza garbinama. Jos odoje jaučiame ilgėjimo apsvaigusią moters širdį. Jos veikalų irgi nedaug užsiliko, jų tarpe garsi oda Afroditei.

Vėliau gyveno dar vienas pagarsėjęs lyrikas, būtent **A n a k r e o n t a s** (miręs 474 m. Kr. ng.). Širdies kentėjimai buvo tam žmogui svetimi. Tuo labiau mokėjo jis džiaugtis ir naudotis šio gyvenimo linksmybėmis. Ilgą laiką Anakreontas gyveno prie Polikrato, plačiai žinomo Samo salos tirano. Čia dainius linksmi leido laiką nuolat puotaudamas.

Polikratas priešų nuožmiai nukamuotas mirė, Anakreontas nenustoja tačiau linksmų puotų dainų dainavęs, keliasi gyventi prie kito tirano, miršta turėdamas 85 metus amžiaus ir visai dar netrokšdamas keliauti į Hada.

Anakreonto dainos ne vien linksmos, bet ir dailiai pašiepiančios įvairias žmonių silpnybes. Jausmų gilumo jose nėra. Viskas dainių džiugina: jis moka gyvenimu gerėtis, kaip retai kas. Tuo jis ir pagarsėjęs; jis pirmas iš didžiųjų dainių, kurs sugebėjo į pasaulį pažvelgti su šypsena.

Nors Anakreontas gyveno tokiais sunkiais laikais, kada žmonės pamatę senas, ieškojo naujų gyvenimo formų, ir kada tam reikėjo didelių aukų ir nors Anakreontas pats buvo ne kartą sunkių gyvenimo bangų parbloškiamas, pesimizmu tačiau neužsikrėtė ir įstengė iki mirties pasilikti giedriu optimistu. Ne veltui jis yra "linksmu seniū" vadinamas, kurs savo gyvenimą pašventė trimis dievams: Erui, mūzoms ir Dionisui-Bachui.

Anakreonto garbei reikia pripažinti, kad nors ir skelbė, pats, jog garbino Dionisą-Bachą, bet gyno vyno niekados negėrė, o tik praskiestą vandeniu.

Greta Anakreonto kūrybinių dedami paprastai ir jojo pasekėjų, ir visi tie kūriniai drauge vadinami Anakreonteia.

*D o r ė n ū c h o r o g i e s m ė m i s* ypač yra pasižymėjęs *P i n d a r a s*, kurs buvo dievų mylimuoju dainiumi vadinamas ir garbinamas kaip didžiausias lyrikas. Iš jo septyniolikos knygų užsiliko iki mūsų dienų be visokių fragmentų keturios knygos, kuriose giedojo poetas priešų nugalėjimus. Kai kurių literatūros istorikų tos knygos yra labai branginamos, bet yra ir tokių, kurie tvirtina, kad jose mažai įkvėpimo ir kad, pavyzdžiui, Safo's keturios dainos tuo atžvilgiu yra vertesnės, nekaip Pindaro keturiasdešimt keturios. Niekas tačiau nesako, kad Pindaro veikaluose nėra grožio, ir kad jie nėra Graikijos poezijoje suvaidinę didelės rolės.

Pindaras gimė 522 m. netoli Tebų ir mirė 448 m. Argos mieste. Jis priklauso prie tų rašytojų, kurie niekumet paprasta kalba išsireikšti nemoka, bet visumet iškilmingai šneka, be to trūksta jam tiesiai iš širdies plaukiančių jausmų. Jo dainos valios vien ir vaizduotės pagaminti kūriniai.



Visose viešose iškilmėse mėgdavo šis dainius dalyvauti ir savo dainomis jas puošti. Nors Pindaras buvo graikų kaip lyrikos karalius ir choro giesmių tobulintojas aukštinamas, bet jo lyrika stovi žemiau už šių dienų tos pačios rūšies kūrinis, o graikų epas ir graikų drama šviečia dar šiandien mums, kaip nepasiekiamos tobūlybės.

## 6. Tragedija.

Ilgainiui pats gyvenimas ėmė stumti hėroinį epą su savo rapsodais į užpakalį. Žmonės pradėjo kas kart blaiviau žiūrėti į gyvenimą, nors tautos iškilmėse nesiliovė dalyvauti ko didžiausios žmonių minios.

Homero laikų rapsodai su savo ramiomis giesmėmis turėjo nutilti ir palikti vietą gilesniems žmogaus jausmams. Tokiu būdu prasivėrė dirva lyrikai, o iš chorų dainuojamos lyrikos išaugo tragedija. Atsirado įprotis ruošti kas pavasarį iškilmes Dioniso garbei, kur drauge su dainomis buvo aukojamas dievaičio garbei ožys. Tuodu žodžiu: o d e — giesmė ir t r a g o s — ožys graikų kalboje sudėtu į vieną, sudaro žodį t r a g e d i j a.

(K u n i g a s T e s p i s (540 m. Kr. ng.) prie tų giesmių įveda dar mažą atmainą. Prie nuolatinio choro, kurs dievaičio garbei giedodavo d i t y r a m b u s, prie muzikos ir šokio prideda pasakymą apie bent kokį atsitikimą, surištą su Dioniso mitu.

Tokiu būdu staiga atsiranda veikėjas, jo monologas sudaro veikimo (veiksmas graikų kalba vadina si d r a m a) dalį. Ilgainiui tose iškilmėse pradeda rodytis ir kiti asmenys, vaidina dievaičius, ypač deivės (nors moterų roles visur vaidindavo vyrai). Toliau kiti asmenys pradeda pasakoti apie tautos kar-

žygius ir jų nuopelnus. Vienu žodžiu toje aikštėje, ties šventykla, prasidėjo kaip ir visos mitologijos apžvalga.

Paskui atsiranda satyros chorai, kurie stengiasi palinksminti, prajukinti susigraudinusių žiūrėtojų minią.

Tokiu būdu gimsta kaip ir opera, drauge ir drama ir baletas ir komedija. Po kiek laiko tokiuose vaidinimuose ima dalyvauti ne vien Dioniso kunigai, bet ir šiaipjau pasauliniai žmonės. Turinys likvidavo visumet tikybinis ir tautinis. Tokiu būdu prasivėrė poetams puikiausia dirva konkurencijai, ypač kada pradėjo lygiai kaip Olimpo žaidimuose skirti dovanas, — su tuo skirtumu, kad ten gaudavo tas dovanas už kūno vikrumą, čia už dvasios turta ir talentą.

Be to, visas vaidinimas perkeliamas iš vietos prieš šventyklą į atskirą rūmą, mūrytą iš akmens, kur galėdavo tilpti trisdešimt tūkstančių žmonių — žiūrėtojų, orkestras, chorai, aukuras.

Lėšų tokiam rūmui statyti suteikdavo visuomenė, apkraudama mokesčiais turtingiausias piliečius, duodama jiems balsą teatro taryboje, teisėjų konkurse ir t. t.

Tokiame padėjime rado tą įstaigą *E s c h i l a s*, gimęs 525 m. Kr. ng. aristokratų šeimoje. Jis priklausė prie narsiausių tautos žmonių, dalyvavusių Maratono ir Salamino kovose. Savo kapui pats paruošęs parašą, girdamasis tų kovų laimėjimais ir nutylėdamas savo, kaip poeto, nuopelnus. To parašo turinys šitoks:

Efriono sūnus Eschilas iš Atėnų ilsiasi čia  
Turtingoje Helenų žemėje, Sicilijoje miręs.  
Visi matė jo spėką ir narsumą Maratono laukuose,  
Kur kruvinose kovose ėmėsi su persais.



Kaip žmogui teko Eschilui didžiausiai apsivilti ir nusiminti gyvenime, nes savo akimis turėjo žiūrėti, kaip Atėnuose įsigalėjo demokratiškesnis šalies sutvarkymas ir kaip aristokratai, prie kurių ir jis priklausė, buvo nuo valstybės vairo nustumti.

Eschilas mirė toli nuo savo tėvynės, Sicilijos saloje, Syrakūzo valdovo Hierono ten jau antrą kartą pakviestas 456 m. Kr. ng.

Apie jo mirtį yra užsilikusi legenda, kad jis buvęs vėžlio užmuštas, vėžlio iškritusio iš snapo aukštybėse skridusiam ereliui. Erelis pastebėjęs Eschilo plikę, manęs, kad tai uola. Norėdamas vėžlį užmušti, paleidęs jį iš snapo, ir vėžlys pataikęs Eschilui tiesiai į nuplikusį pakaušį.

Eschilas yra graikų teatro tėvu vadinamas. Nors teatro ideją pagimdė ir išauklėjo pati graikų tauta ir jos papročiai, bet Eschilas pirmas suteikęs tai įstaigai tiek dvasios turtų, kad ji iki šios dienos gyvuoja ir veikia.

Eschilą geriau būtų todėl pavadinus ne graikų teatro tėvu, bet pasaulinio teatro tėvu.

Iš pradžių graikų teatre pats autorius vaidindavo svarbiausią rolę, ir būdavo drauge režisėru ir antreprenėru. Pirmas Eschilas tai rolei pakvietė atskirą žmogų ir nuo to laiko scenos veikėjai (aktoriai) liovėsi autorių padėjėjais būti.

Eschilas įvedė teatran dar svarbią pataisą t. y. antrą veikiantį asmenį. Žuvo tokiu būdu monologo pirmavimas, turėjo jis greta savęs užleisti vietą dialogui, o su juo drauge ir veikimui.

Skaitoma, kad Eschilas viso labo yra parašęs daugiau kaip septyniasdešimt tragedijų, antra tiek satyros dramų. Pasiliko iš visų tų raštų vos septyni. Sulyginamai, kad ir mažas palikimas, bet graikų

literatūros istorijoje, o ypač graikų teatre Eschilo veikalai suvaidino milžinišką rolę.

Seniausias Eschilo užsilikęs veikalas yra *Persai*. Daugiau lyrikos jame nekaip dramos, nes visi atsitikimai nerodami scenoje, tik atpasakojami.

Persai buvo prašyti Salaminos salos nugalėjimo išskilmėms. Scenoje iš pradžių pasirodo prie persų karaliaus Darėjo kapo senelių choras, kurs gieda liūdnas giesmes, nujausdamas Kserkso ir jo didžiojo laivyno žuvimą. Karalienė Atosa, Kserkso motina, pasakoja seniams apie kažin kokius nepaprastus ženklus, jai pasivaidinusius, taip kad laukiančiųjų iš kovos lauko žinių nerimas vis auga, kol atkeliavęs pasiuntinys visus tuos nerimus patvirtina, atpasakodamas kovos eigą. Tas atpasakojimas yra pagarsėjęs savo vaizdingumu. Galų gale pasirodo nuskaręs, nuvargęs, nusiminęs Kserksas, kaip patvirtinimas visų atsitikusių nelaimių.

Tas veikalas tuo įdomus, kad tai senųjų laikų vienintelė istorinė drama, aprašanti kovas, kuriose dalyvavo pats autorius. Eschilas vienintelis graikų poetas, suteikęs teatrui tokios rūšies veikalą.

Reikia pabrėžti tame veikale, kaip ir jo visuose kituose, Eschilo aukštą dorą. Graikai niekur nesididžiuoja, nesigiria persų nugalėjimu, netrokšta dar didesnio karo ir grobio, džiaugiasi vien laimėta taika, ramiomis gyvenimo sąlygomis, taip reikalingomis tautai tvarkytis ir plėtoti kūnui ir dvasiai.

Graikų laimėjimai — autoriaus nuomone — ne jų nuopelnas, tik dievų bausmė, siunčiama persams už jų išdidumą ir už dievų niekinimą.

(Be Persų parašė dar Eschilas *Prašytojas* — nei drama, nei charakteristika, nes veikimo nėra. Čia scenoje pasirodo iš Aigipto atbėgusių Danajidžių choras, kurs visą laiką giedodamas giesmes iš pra-



džių prašo graikų karaliaus ir liaudies gelbėti jas nuo vejančiųsi jaunikaičių, o paskui už išgelbėjimą tokių pat būdu dėkoja.)

Septyni vadai ties Tebais, rodo scenoje išsigandusių moterų choras ir barškinančius ginklais vyrus.

(Galingi vadai gina Tebų miesto septynierius vartus. Eteoklis prieš kiekvieną puolėją stengiasi pastatyti savo šalininką. Pats puola brolių Poliniką, ir krūvinoje kovoje abu broliu žūsta. Polinikas, gimtojo miesto gynėjas, turi būti iškilmingai laidojamas. Eteoklio, tėvynės priešo, lavonas turi būti šunims išmestas. Abiejų žuvusiųjų sesuo Antigona priešinasi tokiam tautiečių nutarimui.)

Eschilas parašė dar *Prometėja*, kur yra jau ir charakteristika ir veikimas. Dar liko vienintelė užbaigta trilogija *Orestėja*, kuri susideda iš trijų dalių: a) *Agamemnonas*, b) *Choe-forės* ir c) *Eumenidės*.

Visi tie veikalai labai įvairios vertės. Geriausiai tai: *Prometėja* ir *Agamemnonas*, nors kiekvienas rodo kitokį sielos išsilavinimo laipsnį, bet visumet gilios, rimtos ir drąsiai savo idėjas ginančios sielos.

Eschilo *Prometėja* netik pasakoja savo vargus, bet scenoje pasirodo dvi Dzeuso siunčiamos raganos, Valdžia ir Jėga ir Olimpo kalvis Heifistas, kursai raganų raginamas, kala Prometėjo vieną po kitos rankas, vieną po kitos kojas prie uolos, keikdamas savo amatą. Tokiu būdu tenka žiūrėtojams pamatyti tikrą veikimą, tikrą dramą. *Persuose* susipynė keli įvairaus turinio monologai, Prometėjuje jau turinys suvienodintas ir pradžia sumegzta su galu.

Tame irgi didelis Eschilo nuopelnas: priskyres iš pradžių antrą veikiantį asmenį, skina kelią trečiam, ketvirtam, penktam ir daugiau.

(Prometėje be choro dalyvauja dar šie asmenys: Hermos, Dzeuso pasiuntinys, kietaširdis pono tarnas; Okeanas, Dzeuso ir Prometėjo drauge gentis—diplomatas, Okeano dukterys, gailestingos Okeanidės ir nelaiminga mergina jo vardu.

Visi tie nauji įvedimai tuo svarbesni, kad lydimi Eschilo milžiniško talento.)

Visų svarbiausiu Eschilo veikalu laikomas *Prometėja s*, apie kurį čia kalbama ir kurs yra žuvusios trilogijos pasilikusi antroji dalis.

To veikalo tema yra pasaulinės poezijos nepaprastai branginama ir pagamino įvairiausios rūšies aiškinimų ir siekimų.

Prometėjo kančiose ižiūrima žmogaus išdidumo gaminamas kančias, to išdidumo, kurs negali sutikti su tuo, kad Dievo ir žmogaus valia yra perskirtos bedugne, ir kad ta bedugnė skiria taip pat žmogaus laisvę nuo likimo jam kalamų geležinių pančių.

(Prometėjas tai visų tų karžygių protėvis, kurių taip daug radosi paskesnėje Europos literatūroje. Tūkstančiai metų prieš anglų dainių Baironą, Eschilo Prometėjas daro dangui tuos pačius prikaištus, kuriuos anas kartojo savo Kaino lūpomis. Prometėjo mitas tai toks nusisekęs vieno iš nemirtingųjų konfliktų įkūnijimas, kad paskui visų amžių galvočiai kaskart naujas sąvokas įdėdavo į to milžino asmenį ir jį įvairiausiai aiškino. Eschilas buvo pirmas to mito aiškintojas, tik gaila, kad jo veikalo vos dalis užsiliko ir klausimas pasiliko atviras.)

Apskritai imant, Eschilas tai dvasios milžinas kurs stengėsi savo tautą vesti tikybos ir doros keliu.



ir tuo atžvilgiu gali vien su pranašu Isaju būti lyginamas.

Kokios srovės politikoje laikėsi Eschilas, geriausiai parodo trilogijos *Orestėjos* paskutinioji dalis, vadinama *Eumenidės*.

Pirmoji trilogijos dalis *Agamemnonas*, kaip jau sakyta, poezijos atžvilgiu yra geriausiai nusekusi.

Pirmiausia čia rodoma pasiuntinio atvykimas, kurs skelbia, kad Agamemnonas jau kelionėje ir netrukus grįš. Matyti jau ir šviesa nuo tolimoje sukurtų laužų, skelbiančių visiems gyventojams Trojos sugriovimą. Agamemnono žmona Klytemnestra, išgirdusi tokią naujieną, dedasi linksma, rodo džiaugsmą, nors yra sumaniusi nužudyti Agamemnoną užtai, kam jis su savimi vežėsi iš Trojos jauną ir gražią pranašę Kasandrą.

Eschilas be galo dramatiškai sugebėjo visą tą parodyti scenoje. Atvykusi Kasandra nujaučia laukiančią ją nelaimę, bijo todėl peržengti karališkų rūmų slenkstį. Netrukus girdėti žudomųjų klyksmas; choras susijaudina dėl tos priežasties, galop pasirodo Klytemnestra, nesidrovinti didžiuotis savo pasibaisėtinu darbu prie dar neataušusių Agamemnono ir Kasandros lavonų. Choras prikaišioja karalienei jos baisią nuodėmę, jos neištikimybę ir žiaurumą. Įpykęs karalienės meilužis Aigistas mėgina su savo kareiviais pulti chorą, bet Klytemnestra stojasi tarp susiginčijusių ir neprileidžia prie kovos.

Tos trilogijos antra dalis, *Choeforės*, daug silpnesnė. Čia veiksmas prasideda praslinkus daugeliui metų nuo Agamemnono mirties. Chore dalyvaujančios merginos, Choeforės vadinamos, degina aukas ant Agamemnono kapo. Tuo tarpu grįžta Orėstas, lydimas savo draugo Pylado ir ketina

motinai ir jos meilužiui keršyti už tėvo nužudymą. Orėstas buvo savo motinos, Klytemnestros, atiduotas dar mažu kūdikiu svetimiems auklėti ir buvo visų laikomas žuvusiu.

Prie tėvo kapo sutinka Orėstas savo seserį Elektra, kuri nusiskundžia savo motina. Orėstas prisipažįsta turįs iš Apolono įsakymą nužudyti motiną.

Tas nužudymas, scenoje rodomas, daro sunkiausį įspūdį. Pirmiausia žudomas Aigistas, karalienės meilužis. Paskui vergas atkviečia karalienę iš jos kambarių, išsitardamas šitaip: — “Numirėliai keršija gyviems!”

Karalienė tų žodžių prasmę iš karto suprato. Ji prie viso ko pasiruošusi, pagriebia kirvį ir mėgina gintis. Orėstas prie jos prišokęs šaukia: — “Tavęs ieškau!”

Tada motina su sūnumi ima grumtis ir ginčytis, šaudydami į viens kitą trumpais sakinieliais (stichomytija). Sūnus kaltina, motina teisinasi. Tačiau motinai nevyksta išsiteisinti. Orėstas velka ją į rūmus ir ten nužudo. Atlikęs tą baisų darbą, viršum abiejų lavonų (Aigisto ir Klytemnestros) laiko iškėles antklodes, kuriomis Agamemnonas ir Kasandra maudykloje buvo pasmaugti.

Tada Orėstas staiga atsipeikėjo. Neapsakomas pasibaisėjimas jį apima. Supranta savo pasielgimo baisumą. Apspinta jį Klytemnestros siunčiamos dvasios-keršytojos, gyvatplaukės Erinijos, ir nelaimingas iš galvos einas Orėstas sprunka nuo jų.

Trečioji dalis, pavadinta *E u m e n i d è s*, veda žiūrėtojus į Apolono šventyklos kiemą Delfio mieste, kur senė, kunigė-pranašė, pasimeldusi, ruošiasi praverti šventyklos vartus. Pravėrusi išsigąsta ir staiga pasitraukia.



Šventyklos vidury ant akmens sėdžia kraujuotomis rankomis šmėkla, o prie jos prisiglaudusi senų moterų gauja. Visos jos baisyos deivės-kerštininkės. Apolonas ramina Orėstą ir pataria bėgti nuo tų šmėklų į Atėnus prie deivės Atėnos ir melsti jos pasigailėjimo.

Vos pasišalinus Orėstui, slenkas pro šventyklą Klytemnestros šešėlis pažadina visas sumigusias šmėklas. Jos ima aimanuoti pasigedusios joms iš nagų pasprukusio Orėsto ir prikaišioja Apolonui, kad jis, jaunikaitis, nesidrovi pašiepti jų, senelių, ir susitaria vytis.

Besivejančios šmėklos užtinka Orėstą deivės Atėnos šventykloje, kur Atėnė jau buvo jam atleidusi jo kalbę, tačiau deivės-kerštininkės nenusileidžia ir reikalauja bausmės. Tų deivių likimas liūdnas, neturi jos nei puikių, deivėms tinkančių rūbų, nei gali dalyvauti kitų dievų puotose. Gyvena jos tamsybėse ir vienintelė jų pramoga bausti prasikaltėlius.

Atėnė atsisako spręsti bylą tarp Erinijų ir Orėsto. Paveda tą bylą teisėjų tarybai, į kurią renkami iš pačių žmonių tarpo geriausieji piliečiai. Tame teisme balsai pasidalija pusiau. Atėnė nulemia, kad toks balsų pasidalijimas turi būti kaltinamojo naudai išspręstas ir paleidžia Orėstą. Erinijas nuramina Atėnė, leisdama apsigyventi girelėje netoli Atėnų miesto ir žadėdama joms visų vietos gyventojų pagarbą. Ta girelė buvo pavadinta Eumenidžių girelė, ir deivės-kerštininkės, ten apsigyvenusios, pradėjo žmonėms nebekeršyti, o tik gero linkėti.

Kaip tik tos tragedijos pasirodymo laikais Atėnuose buvo smarkiai kovojama dėl areopago, t. y. dėl tokio rinktinio teismo, koks yra Ešchilo išvestas Eumenidėse. Aristokratai rėmė tokią įstaigą, demokratai norėjo to areopago teises susiaurinti. Ešchi-

las, būdamas aristokratas, stengėsi savo veikalu prisidėti prie to, kad aeropagas liktų toks, koks yra seniau. To tikslo tačiau Eschilas nepasiekė.)

Eschilas buvo jau šešiasdešimt metų baigęs, kada 468 m. stojo su juo rungtynių jaunas poetas. Tos rungtynės sukėlė didelį trukšmą. Reikėjo šauktis vyriausio atėniečių laivyno vado, tik nugalėjusio persus Kimono ir kitų, kad jie nuramintų sukilusių piliečių vaidus ir nutartų, katram dainiui duoti pirmenybę. Teisėjai priteisė dovana jaunikaičiui. /

Ta tik patekėjusi poezijos žvaigždė buvo S o f o k l a s, gimęs Kolonos mieste, geriau sakant Atėnų to vardo priemiesty 493 m. Kr. ng.

Sofoklo gyvenimo laikais pasibaigė persų karai. Graikai didžiavos atstūmę nuo savęs tokią jėgą, kokia buvo tada didžioji persų valstybė. Graikai žiūrėjo į persus, kaip į Azijos barbarus. Po nugalėjimo drauge su pasididžiavimu juto kiekvienas graikas savo krūtinėje pasitikėjimą savimi, savo jėgomis ir juto augant širdy garbingą pranokėjų meilę ir prisirišimą prie tėvynės.

Anų laikų graikai buvo pratinami tautos iškilmėse dalyvauti choruose. Mes ypač turime neužmiršti 480 m. prieš Kr. gim. buvusių iškilmių po kovos laimėjimo ties Salaminos sala. E s c h i l a s dalyvavo toje kovoje kaip vadas, S o f o k l i s toje nugalėjimo šventėje dar jaunas vyrukas giedojo chore, E u r i p i d a s kaip tik tais metais gimė.

S o f o k l o mažos dienos slinko tarp Maratono ir Salomino mūšių. Graikai gyveno tais laikais nuolatinėje baimėje. Atėniečiai laukė ir bijojo persų užplūdimu. Galų gale gyventojai buvo priversti palikti Atėnus ir kaip karo pabėgėliai dangintis į Peloponėzo miestą Trėzėną. Vaikų-pabėgėlių tarpe turėjo būti ir Sofoklas, ir jis naudojosi trėzėniečių gera



širdimi ir vaišinamumu. Trézėniečiai ne vien priglaudė atėniečius ir valgydino juos, bet savo lėšomis samdė vaikams-pabėgėliams mokytojus, kad jie nepasiliktų be mokslo.

Sofoklas jaunas patyręs, kiek yra naudos susidėjusioms į vieną krūvą valstybėms, visą savo gyvenimą paliko ištikimas panhelenizmui.

Be galo graži gamta buvo Sofoklo gimtoje Kolonoje. Kaip Sofoklas atjautė tos gamtos gražumą, aiškiai rodo jo dramoje *Edipas Kolonoje* tos vietos, kur autorius kalba apie Kolonos gamtą. Bet ne vien gamta Kolonoje žavėjo vaiko vaizduotę. Buvo dar ten slėpinga ola, Vario slenksčiu vadinama, apie kurią buvo užsilikęs mitas, kad galima pro ją nusileisti į požemius į vėlių gyvenamą pasaulį. Kolonoje yra buvusi ir Eumenidžių girelė, Atėnos dovanota deivėms-kerštininkėms, joms nuraminti. Kalbama buvo, kad čia buvo ir ta vieta, kur senis Edipas buvęs gyvas žemės prarytas.

Visos tos legendos negalėjo pasilikti be įtakos vaikui ir turėjo žadinti jo vaizduotę.

Sofoklo tėvas buvęs turtingas ginklų dirbėjas, kilęs iš Flijunto miesto, kur buvo garbinamas Asklėpijas, dievas-gydytojas. Matyti, kad Sofoklo tėvas yra buvęs ir Asklėpijo kunigas—tarnas, nes paskui ir Sofoklas pildė tą pareigą. Anais laikais buvo reikalaujama iš tokių kunigų ne vien maldu, bet ir gydymo, todėl ir Sofoklas tapo gydytoju. Žinome visi, kad gydytojas turi būtinai pasipažinti su gamta, o drauge ir su žmonėmis, nes turi nuolat su jais susidurti.

Visos tos aplinkybės darė didelės įtakos Sofoklui. Gamtos mokslo pažinimas vertė Sofoklą kartais paabejoti dėl savo tikybos skelbimo stebuklų, kas matyti jo tragedijose, iš kur stebuklų elementas bemaž

išvytas. Taip pat ir dažnas susidūrimas su žmonėmis irgi žymus jo veikaluose. Ypač be galo realiai jo tragedijoje atvaizduoti žmonių skausmai.

Sofoklas buvo išrinktas valstybinio aukų kulto kunigu, paskui dar Graikijos jungtinių valstybių išdinininku. Kaip matome, nors Sofoklas kaip rašytojas reikalavo ramaus gyvenimo, dalyvavo tačiau nemažai savo šalies visuomenės ir politikos gyvenime, buvo net kai kurį laiką vyriausiu karo vadu (Samos salos kovoje).

Tas atsitiko po *Antigonos* vaidinimo, kurį Atėnų liaudžiai labai patiko, ne vien dėl poezijos gražumo, bet ir dėl tos tragedijos liberalinės ir kilnios politikos.

Gyvenime Sofokliui nepaprastai gerai klojosi. Jis buvo dailaus kūno sudėjimo ir nepaprastai gražaus veido.

Tik senatvėje teko jam susilaukti nesmagumo: vienas jojo sūnu, norėdamas tėvą nustumti nuo turto valdymo, skundė teismui, kad Sofoklas suvaikėjęs. Save gindamas senis Sofoklas perskaitęs choro giesmes iš *Edipo Kolonoje*, klausdamas teisėjų, ar šitos poezijos autorius gali būti suvaikėjęs, ir pasisakęs pats parašęs ją. Teismas vienu balsu pripažino Sofoklą sveiko proto esantį.

Spėjama, kad *Edipo prakeikime* (*Edipas Kolonoje*) taikomame į Poliniką esama nemaža subjektinių jausmų.

Sofoklas mirė 406 m. prieš Kr. gimimą.

Iš Sofoklo 120 tragedijų iki mūsų laikų užsiliko tiek pat, kaip Eschilo t. y. septynios: 1) Ajaksas, 2) Filokletas, 3) Elektra, 4) Trachinietės, 5) Edipas Karalius, 6) Edipas Kolonoje, 7) Antigona.

Tų veikalų turinys šitoks:



A j a k s a s supykęs, kodel Achilėjo ginklai ne jam teko, bet Odissėjui, imasi keršyti ir naktį puola tuos vadus, kurie paskyrė ginklus Odissėjui. Atenė sumaišo jam protą ir vadų vietoje užpuola jis avių bandą. Gale manydamas, kad pats Odissėjas jam į rankas pakliūvo, plaka įnirtęs aviną. Atsipeikėjęs tokios gėdos pergyventi negali ir nusižudo.

F i l o k l é t a s. Orakulas pareiškė, kad Troją graikai tik tada nugalės, kada Achilėjo sūnus Neoptolėmas apsiginkluos Heraklo lanku. Tas lankas priklausė Filoklėtui, kurį graikai plaukdami į Troją vežėsi su savimi, bet paskui Lemno saloje paliko vien todėl, kad jis, gyvatės įgiltas, iš skausmo baisiai vaitojo.

Odissėjas pataria keliauti Neoptolemui prie Filoklėto ir pažadėti už lanką nugabenti jį atgal į Graikiją, bet savo žodžio nestovėti ir gabenti nelaimingą jį kankinį į Troją. Filoklėto skausmai, pasiskundimai, jojo apleidimas sunkioje ligoje taip sujudino jauną karžygį Neoptolemą, kad tas atvirai Filoklėtui prisipažįsta, kokiu tikslu jis yra atkeliavęs.

Filoklėtas atsisako keliauti į Troją, nes negali savo draugams — vadams dovanoti jų begėdišką pasielgimą su savimi. Tačiau pasirodymas Heraklio priverčia Filoklėtą drauge su Neoptolemu ir Odissėju sėsti į laivą ir plaukti į Troją.

Sofoklas toje tragedijoje puikiai yra nupiešęs tris, visai skirtingus, žmonių būdus: gudraus Odissėjo, geraširdžio, tiesaus Neopolėmo ir apvilto, daug kentėjusio Filoklėto.

Kad ne Heroklio pasirodymas, — nebūtų galima autoriui išbrist iš toje tragedijoje susipynusio veiksmo. Čia pavartoja Sofoklas pirmą kartą netikėtą pasirodymą asmens, nieko bendro su tragedijos veiksmu neturinčio. Tas būdas buvo paskui Eu-

ripido labai mėgiamas ir vadinosi "deus ex machina", nes pageidaujamas asmuo, koks karžygis arba dar dažniau dievas nusileisdavo į sceną tam tyčia pagaminta mašina ir tuo savo pasirodymu padėdavo autoriui išbristi iš susidariusio tragedijoje keblaus padėjimo.

**E l e k t r a.** Tą patį asmenį buvo jau Eschilas išvedęs savo Choeforose. Sofoklas, vaizduodamas tą patį mitą, paveda ne Orėstui pirmą vietą, bet jo seseriai Elektrai. Jos nusiminimas ir skausmas dėl paniekinimo ir suvaržymo, kurį ji kenčia, yra taip didelis, kad ji verčiama yra rinktis arba kerštą, arba mirtį. Greta jos stovi jos sesuo Chrizotėnidė, kuri savo likimą daug didesniu nuolankumu ir kantrumu kelia. Scena Agamemmono kapo, kada Orėstas susitinka su Elektra, išėjo Eschilui silpniausia, Sofoklo tragedijoje yra ji stipri ir graži. Sofoklas parodo čia Orėstą, apsimetusį pasiuntiniu; tas pasiuntinys įteikė Elektrai urną su nužudyto Orėsto pelenais. Kada Elektra iš skausmo ir nuliūdimo dėl žuvusio brolio ima raudoti, Orėstas prisipažįsta seseriai jos brolis esąs.

Orėsto rolė Sofoklo tragedijoje daug kilnesnė, nes jis vaduoja seserį iš nepakeliamo jai vargo, o nekeršija kaip Eschilo tragedijoje, todėl ir Erinijos jojo nepersekioja.

Svarbiausiųjų Sofoklo tragedijų turinys yra semiamas iš mitų apie Tėbų miestą. Edipo miestas yra plačiai žinomas. Tėbų karalius Lajus ir jo žmona karalienė Jokasta, perduria savo sūneliui kojas ir įsako kūdikį išmesti laukiniams žvėrimis draskyti. Padaro šitaip tėvai, išsigandę orakulo ištaramo. Šis ištaramas buvo toks: Tėbų karalių sūnus nužudys savo tėvą ir ves savo motiną.



Tėvų šitaip išmestas, Tėbų karalaitis patenka į Korintą ir to miesto karaliaus ir karalienės, kurie buvo bevaikiai, yra auginamas kaip tikras jų pačių vaikas. Vardą jis gauna Edipas t. y. sutinusiomis kojomis, nes tokias kojas jis turėjęs, kada buvo atneštas.

Suaugusiam Edipui kažikas prikiša, kad jis nesą tikras karalių sūnus, o vien tik jų įsūnis. Tuo užgautas Edipas keliauja į orakulą sužinoti tikrą tiesą ir ten išgirsta tą patį, kas jau jo tėvams buvo sakytas: — „nužudysi tėvą, vesi motiną“.

Tikėdamas apgauti likimą, arba jį išvengti, Edipas negrįžta į Korintą, nes myli savo auklėtojus, kuriuos laiko savo tikrais tėvais ir pati mintis apie tokią atsitikimą yra jam baisi.

Pasitaiko, kad iš Delfi miesto jis kaip tik patraukia tuo keliu, kurs veda į Tėbus, kur jo tikrieji gimdytojai gyveno, nes savo likimo — graikų supratimu — niekas išvengti negali. Kelyje Edipas susitinka su važiuotu seneliu, nepanorėjusiu jam iš kelio pasukti. Edipas įniršęs užmuša senelį ir jo palydovus, ir tik vienam pasiseka išsprukti. Toliau Edipas susiduria su baisiu sfinksu, tupėjusiu ant uolos. Tas sfinksas buvęs biauri baidyklė, žmogaus galva, žvėrio kūnu, gyvatės uodega ir dar sparnuotas. Šis sfinksas uždavinėjęs visiems mintis spėti, ir kas neatspėdavo, tą surydavo. Tokiu būdu jis buvęs jau daugybę Tėbų gyventojų sunaikinęs, nes tupėdavo prie didelio kelio vedančio į miestą. Edipui pasisekė sfinkso mintį atspėti. Sfinksas nukrito iš to apmaudo nuo uolos ir užsimušė.

Tebiečiai sutiko Edipą su džiaugsmu, nes matė jame išvaduootąjį nuo baisaus siaubo, — išrinko jį karaliumi ir atidavė jam karalienę našlę, kuri kaip tik buvo jo motina Jokasta.

Edipas susilaukė su Jokasta vaikų, užaugino juos, laimingai, išmintingai valdė šalį ir buvo visu gerbiamas. Praslinkus daug laiko, pradeda Tebuose siausti maras. Paklaustas orakulas paaiškino, kad maras nesiliaus siautęs, kol nebus surastas karaliaus Lajo užmušėjas ir kol tas užmušėjas nebus nubautas ištrėmimu.

Tuo faktu prasideda "Edipo karaliaus" tragedija. Karalius Edipas, nesijausdamas kaltas, stengiasi visomis išgalėmis rasti kaltininką ir pasitikėdamas savo protu ir sumanumu yra tikras, kad jam tas pasiseks. Čia seka viena po antros svarbiausios scėnos, kuriose šitaip suraizgytas mazgas pradeda rištis. Edipas niršte įniršta pirmą sykį išgirdęs, kad taip baisus apkaltinimas yra jam prikišamas. Netrukus tačiau apninka jį baisyos abejonės. Galų gale nelaimingas sužinojęs tiesą suklumpa po jos našta. Jokasta, lengvo būdo moterė, iš karto nuo tokio likimo smūgio apsvaigsta ir pasikaria. Edipas nori atgailą daryti, nors už nusidėjimą, be piktos valios padarytą ir nori, kad toks nusidėjimas yra buvęs, kad toki pat būtų ir atgaila. Išsiduria sau akis auksinėmis sagtėmis, iš Jokastos rūbų ištrauktomis ir neregys pasišalina iš savo šalies, vien savo dukters Antigonos lydinas.

Edipas Kolonoje. Čia rodomas scenoje neregys karalius tremtinis, savo vyresnės dukters Antigonos vedamas. Jis atsiduria Sofoklo tėvynėje Kolonoje, kurią čia pat autorius puikiomis eilėmis apdainuoja. Kolonos gyventojai sužinoję, kokį baisy svečią yra susilaukę, nori jį, nors ir suvargusį ir nelaimingą senelį, nuo savęs šalin varyti. Antigona prašo tėvo pasigailėti. Atėnų karailius turi tuo klausimu išsitarti. Tuo tarpu paaiškėjo, kad Delfų orakulas pranašavo tam miestui, kur ilsėsis Edipo pa-



laikai, laimėjimą kare. Tokiu būdu neregys Edipas tremtinis, tik savo mirties lauksias, pasidaro brangintinas netik Tėbams, bet ir Atėnams.

Žiniai apie Delfų orakulo išsitarimą pasklidus, atvyksta iš Tėbų Edipo sūnus Polynikas, kovoja su broliu ir prašo tėvą grįžti į gimtinę, nes tik tokiu būdu tikisi atgauti karaliaus vainiką. Nesutinkantį grįžti tėvą ruošiasi Polynikas prievarta parsigabenti. Iš Polyniko rankų vaduoja Edipą Atėnų karalius Tėsejas. Neregys Edipas prakeikia sūnų ir griausmui griaudžiant, žaibams žaibuojant — žūsta pats. Ta Edipo mirties scena galinga. Galėjo ją šitaip atvaizduoti tik didelės sielos senelis poetas, pats sutikdamas su savo likimu ir ramiai mirties laukdamas.

*A n t i g o n a* tai netik Sofoklo, bet visų graikų tragedijų vainikas. Nė viena senovės tragedija neveikia šitaip į šių dienų žmogaus jausmus, kaip *Antigona*, nes joje sprendžiami amžini žmonijos klausimai. *Antigonos* mitą buvo jau *Eschilas* pajudinęs savo tragedijoje: *Septyni ties Tėbais*, bet neįsigilinęs į jį.

Mitas pasakoja, kad kovoje ties Tėbais krito abu broliu: *Ėteoklis* ir *Polynikas*. Tėbų karalius *Kreonas*, prisitaikydamas prie anų laikų papročių, leido su visomis iškilmėms laidoti vien *Ėteoklį* todėl, kad jis gynė tėvynę, o *Polyniko* lavoną įsakė išmesti laukiniams žvėrims draskyti todėl, kad jis ėjo prieš tėvynę. Tokiam karaliaus įsakymui pasipriešino žuvusiųjų sesuo *Antigona*, ypač paraginta taip daryti brolio *Polyniko* prašoma, nepalikti jo kūną nepalaidotą. *Antigona* pati naktį, karaliaus *Kreono* sargų nepastebėta, — įkasa brolio lavoną į žemę. Karalius nutaria *Antigoną* bausti mirtimi.

Ši Sofoklo tragedija turėjo įtakos net *Rymo* tei-

sių nusistatymui, būtent toje prasmėje, kad įstatai negali būti nuo gyvenimo atitrauktos formulos, bet turi būtinai taikintis prie žmonių sąmonės ir jų reikalavimų.

Antigonoje susiduria dvi lygiai svarbios pasauliožiūros: valstybinė tvarka, atstovaujama šalto proto (Kreono) ir širdies jausmų (Antigona). Kitaip tariant susiduria čia Dievo įsakymai (šeimynos dora, Antigona) su žmonių sugalvotais įstatais (valstybinė dora, Kreonas).

Stoja čia kovon dvi tvirtos, kilnios žmonių sielos. Antigona žuvo, bet idėja išliko sveika, nepalaidota, nors jos atstovas (Antigona), jos nešiotoja, dingo.

Antigonos mirtis tai ne problemos sprendimas, nes kol kas nėra filosofijos, kuri įstengtų problemą logiškai išspręsti. Poetas irgi nesiima šio klausimo spręsti, nes jei Kreonas nusileistų, žūtų piliečio idealas, jei Antigona nusileistų, žūtų idėja, dėl kurios ji galvą guldė, — beliktų asmeninis užsispyrimas.

Sofoklo tragedijoje Antigonos žadėtasis Hemonas eina drauge su ja į akmeninį kapą. Tokio mito nėra.

Antigona vienas iš gražiausių moterų tipų pasaulinėje poezijoje. Antigona drąsiai stoja į kovą su anų laikų žmonių pažiūromis ir su valstybės tradicija.

Periklo laikais kultūra buvo jau t i e k p a k i l u s i, k a d kiekvienas žmogus naudojosi laisve ir dideliu savo asmens gerbimu. Tos kultūros ypatybes Sofoklas įkūnijo Antigonoje.

Jei imsime lyginti Penelopę su Antigona, tai pamatysime, jog Penelopė būdama ištikima žmona, vis dėlto buvo papročių ir tradicijų vergė, o Antigona nenusilenkia prieš nieką ir vaduojasi tik savo pro-



to ir širdies balsu. Antigona nebijo pasipriešinti nei prieš pat karalių, nei prieš valstybės įstatymus. Neįstengdama įtikinti sesers Ismėnos, eina viena pati savo keliu.

—“Mes moters” — sako jai Ismena — “ne mums kovoti su vyrais: mūsų likimas verčia nusilenkti už save stipresniems ir tylėti”.

—“Žmonių čia žemėj nusistatymo” — aiškina jai Antigona — “aš neprivalau bijoti!”—

Apskritai imant, Antigonos tipo moters retai ir vėlyvesnėje pasaulinėje literatūroje tesužiba. Aišku, kad ir gyvenime jie nedažnai pasitaiko; verčia tačiau tikėti, kad Periklo laikais negalėjo jos būti tokia retenybė. Sofoklo Antigona yra svarbus anų laikų paminklas.

Sofoklas, matyti, mokėjo gerbti savarankias moteris. Jei palyginsime jo Elektrą su Eschilo Choeforose išvestąja, dar labiau tą ypatybę pastebėsime. Abiejų tragedijų paimta ta pati tema, tik Eschilas skiria svarbiausią rolę Orėstui, o Sofoklas Elektrai.

Nors dievai ne jai, tik jos broliui Orėstui liepia keršyti už Aganemmono nužudymą, tačiau Sofoklo Elektrai apimta keršto. Ji nesiliaudama stumia brolių keršyti. Greta Elektrės išveda Sofoklas jos jaunesnę seserį Chrizotemidę. Nors visai kitokio jausmo apimta Elektrai, bet savarankiškumu ji panaši į Antigoną, taip pat kaip Chrizotemidė į Ismenę.

Chrizotemidė, norėdama atitraukti Elektrą nuo jos sumanyto keršto, šitaip išsitaria: — “Aš turiu nusilenkti valdytojams”.

Elektra jai atkerta: — “Gerk, linksminkis, džiaukis gyvenimu! Mano nuraminimas — būti savo nusistatymui ištikimai”. —

Tarp Antigonos ir Elektrės būdų vis delto skirtumas didelis. Antigonos narsumas ir tvirtumas pa-

sireiškia brolio meilėje, pasiaukojime, o Eléktra, vyriškai elgdamosi, savo tvirtumą panaudoja ne meilės, bet keršto jausmams. Žudymo valandoje ypač paaiškėja jos užsispyrimas ir beširdiškumas.

Trečią savarankių moterų tipą išveda Sofoklas *Trachinietėse*, dailės atžvilgiu, savo silpniausiam veikale. Trachinietėse skiriama moteriai, Heraklo žmonai Déjanirai, svarbiausią rolę. Déjanira visokių gaudų ir nejaukių jausmų gąsdinama, siunčia savo sūnų Golą ieškoti kažikur gaištančio tėvo. Tuo tarpu pasirodo pasiuntinys, kurs pasakoja, kad Heraklas, nugalėjęs karalių Euritą, netrukus ketina grįžti. Drauge su savimi atvedė pasiuntinys visą būrį į nelaisvę paimtų moterų, jų tarpe gražuolę Jolę, nugalėto karaliaus Eurito dukterį. Gražioji Jolė atvyko labai nusiminusi ir išdidžiai tylėjo.

Déjanira tuo tarpu gauna žinoti, kad jos vyras Heraklas, isimylėjęs į Jolę. Jis norėjęs iš karaliaus Eurito paimti jo dukterį, bet tas nedavęs. Heraklas paskelbė todėl Euritui karą ir Jolę paėmęs kaip belaisvę. Déjanira dedasi labai maloni, niekuo Jolės neužgauna, nes ji savy neturi keršto jausmų, ji yra tik Heraklo ištikima ir jį mylinti žmona. Déjanira lygiai kaip Penelopė kantriai laukė savo vyro grįžtant, ji sergėjo jo turta, o jis ketina pasiimti jos vietoje sau jaunesnę, gražesnę žmoną.

—“Pykti aš nemoku”, — sako Déjanira — “koki moters tačiau panorėtų su kita dalintis savo vyru, ypač jei mato, kad ta antroji ir gražesnė ir jaunesnė, tarsi rožė žydi, o josios skaistumas užgesęs”. —

Déjanira nemano nei nuodais, nei kardu keršyti, ji trokšta tik savo vyro meilę atgauti. Tam tikslui ji turi vaistų, kuriuos kadaise gavo iš mirštančio centauro Néso, jos vyro striela pataikinto. Néssas



davęs jai tada savo, iš žaizdos bėgančiame kraujuje sumirkytus marškinius ir pataręs užvilkti juos Heraklui, jei tas kada nors apviltų ją meilėje.

Tuos marškinius ir sumanė Dėjanira siųsti savo vyrui, grįžtančiam iš karo. Pavedė visą tą reikalą atlikti sūnui Gilui. Netrukus grįžta Gilas be tėvo, pranešdamas baisią naujieną: tėvas, kaip tik užsilko marškinius, ėmė merdėti baisiuose skausmuose. Nors ir stengėsi nuplėšti nuo savęs baisy drabužį, bet tasai kaip prilipęs prie kūno taip degino, kol Heraklas nekrito negyvas.

Dėjanira, išgirdusi šitą naujieną, iš nusiminimo ir širdgėlos irgi sau galą padaro.

Visi Sofoklo tragedijų moterų tipai: Antigona, Elėktra, Dėjanira rodo aiškiai, kad Sofoklo kūryba nesitenkino vien tradicija, bet ėmė ieškoti naujų kelių.

Sofoklas savo milžinišku talentu iškėlė graikų tragediją virš visų kitų tos pačios rūšies veikalų.

Jei Sofoklo veikalus pastatytumėm greta Eschilo ir jei Eschilo veikiamuosius asmenis sulygintumėm su statulomis, tai Sofoklo galėtumėm vien lyginti su tapytais vaizdais.

Eschilo tragedijų turinys be galo liūdnas, toks pat ir Sofoklo, tik Sofoklas pagilino veikiamų asmenų būdus. Doros supratimo atžvilgiu Sofoklas niekuo nesiskiria nuo Eschilo.

Taip pat semia Sofoklas ir turinį iš senovės mitų, tik įdeda psichologijos ir sutvarko scenas. Likimas jam taip pat visagalis, kaip ir kitiems graikų dailininkams, bet Sofoklo tragedijose nors likimo dar tebevaržomi žmonės, bet vis delto turi savo valią, jausmus, galvojimus. Jie stengiasi risti su likimu, ne-nuleidžia rankų.

Eschilo veikaluose choras užima svarbiausią vietą, Sofoklo — veikimas. Eschilo Promėtėjas negali pakrutėti, Sofoklo veikiamiesiems asmenims niekumet negalėtų šitaip atsitikti. Eschilo dramose veikimas silpnas ir turinys sujauktas. Sofoklo — veikimas pilnas harmonijos, turinys gilus. Kai kurios tragedijos tiesiog pavyzdingos. Sofoklas nors ėjo Eschilo pėdomis, bet ėjo savo kūrinis tobūlindamas ir jų turinį gilindamas.

Sofoklas įvedė daugiau veikiamųjų asmenų (tris, paskui keturis) ir jo trilogijos taip parašytos, kad kiekviena dalis skyrium sudaro atskirą veikalą.

Kadangi Sofoklas ištobūlino graikų klasinę tragediją, tai pasižinkime su jos ypatingumais. Graikų tragedijose: 1) tikybiniam elementui pavedama pirmą vietą, 2) veikėjai ne laisvi žmonės, bet likimo iš kalno nuteisti, 3) komiškas elementas neįleidžiamas, 4) choras: a) iš pradžių gieda Dionisui dityrambus, b) paskui skiriama jam žiūrėtojų rolė (pavyzdžiui: Edipe Karaliuje paskutinė choro giesmė), 5) vietos, laiko vienumas (viena intriga, viena idėja), 6) graikų tragedija neturi aktų.

Pirmas graikų dramaturgas Eschilas, kursai pats Maratono laukuose kovojo, savo tragedijose atstovauja Graikijos senų laikų karžygiams. Sofoklas savo puikiuose veikaluose vaizduoja Periklo laikų aukštą sielos kultūrą, ir išstumia priekini įvairias moteris, matyti, veikliai dalyvavusias anų laikų gyvenime. ✕

Trečiam didžiųjų tragikų Euripidui tenka sunkūs Peloponėzo karo laikai, drauge su graikų valstybės ir doros nupuolimu.

Kaip iš čia pasakyta matome, pirmas graikų tragikas buvo veikėjas ir karžygys, kurs gerbė ir my-



lėjo sau lygius žmones, o trečias buvo didžiau į raštus įsitikinęs, buvo filosofų mokinys ir bičiulis.

**E u r i p i d a s** buvo smulkiųjų pirklių sūnus, gimė maždaug 480 m. Kr. ng., mėgo tapyti, filosofuoti. Filosofas Anaksagoras buvo jo mokytojas, Sokratas — bičiulis.

Be abejonės Euripido talentas silpnesnis ir matyti, kad jis nesykį kalba prieš savo įsitikinimą. Juk noroms nenoroms turėjo jis, kaip rašytojas, taikintis prie jau įvestų teatrų ir asmenų, turėjo leisti veikti karžygiams ir dievams, į kuriuos buvo nustojęs tikėti. Be to, sunkūs gyvenimo prityrimai prislėgė taip šitą poetą, jog jis be pesimizmo neįstengė žiūrėti į žmones. Savo veikaluose jis rodo žmonių silpnybes ir niekam nepriseiga idealo sparnų. Euripidas nutraukęs, taip sakant, dievus žemėn, stengiasi savo veikaluose žmonių kasdienį gyvenimą piešti. Iš maldyklos rūmų veda jis žmones į paprastesnes gyvenamas trobas, užtai vyro ir moters meilei paveda jis savo tragedijose daug daugiau vietų, nekaip jo pranakėjai yra darę. Jis nebijo tam meilės jausmui ko stipriausiai leisti apsireikšti scenoje. Sekdamas Sofoklą, mėgsta jis irgi moterims skirti svarbiausias roles, nors pasidžiaugti tuo moteris negali, nes Euripido moteris nepasižymi nei savo dora, nei kitomis prakilniomis sielos ypatybėmis.

Euripido moterų neapykantos priežastį nesunku suprasti. Yra žinoma, kad pats autorius du kartu buvo vedęs ir abu kartu nelaimingai. Be to, teko jam matyti jo draugo Sokrato žmoną Ksantiją, savo piktumu visame pasauly pagarsėjusią.

Apskritai imant, Euripidas, kaip ir visi dailininkai, gyvenantieji sunkiais savo tėvynei laikais, tenkinasi dažnai valandiniais išpūdžiais. Esama tačiau jo veikaluose atskirų vietų, kur jis pasikelia aukš-

čiau už Eschilą, net ir už Sofoklą, bet apskritai imant, jo veikalai neprilygsta prie senesniųjų tragikų.

Euripidas mėgsta vartoti vadinamąją deus ex machina, kurią pirmas įvedė Sofoklas savo Filoklėte. Euripidas įvedė ir prologą, kurs pirm vaidinimo duoda visokių nurodymų apie veikiamus asmenis, arba apie pačios tragedijos turinį. Kaip prologo, taip deus ex machina įvedimas nėra dailės veikalo tobulinimas, nes jei veikalas tobūlas, turi pats savaime būti aiškus be jokių išangų ir pabaigų.

Visų didelių graikų tragikų vartojamas choras, Euripidui išrodo visai nereikalingas, nes nustoja ryšių su veiksmu scenoje. Nežiūrint į visas tas silpnybes, Euripidas užsitarnauja būti statomas greta Eschilo ir Sofoklo, nes jis yra subiektingesnis už anuos ir todėl įdomesnis, drauge ir demokratesnis. Jis yra ir pirmas, kurs skyrė kelią realizmui.

Euripidas yra parašęs 92 dramas, iš kurių 19 pasiliko iki mūsų laikų. Gražiausios jo dramos: 1) *Médėja* ir 2) *Ipolitas*.

Senatvėje Euripidas persikėlė gyventi į Makėdoniją. Jo svarbiausių dramų turinys, trumpais žodžiais atpasakotas šitoks:

*Médėjoje* atvaizduotas moters kerštas, išdygęs iš paniekintos meilės. Jazonas stumia nuo savęs Médėją, savo žmoną ir savo vaikų motiną, ruošdamasis vesti Glauką, Korinto karaliaus Kreono turtingą dukterį. Médėja, kuri iki šiol buvo ištikima žmona ir rūpestinga motina, iki širdies gilumos užgauta tokiu vyro elgesiu, nusprendžia baisiai keršyti už savo paniekinimą. Tuo tikslu dovanoja ji Glaukai vestuvių rūbus, kurie taip ima nuotakos kūną deginti, kad ta negyva krenta. Paskui Médėja nuoduoja ir savo vaikus, vis keršydama už savo jausmų paniekinimą.



Puikiai toje tragedijoje atvaizduota kova tarp motinos prisirišimo prie vaikų ir noro keršyti visomis išgalėmis vyrui, taip jos širdies nesuprantančiam ir taip skaudžiai ją apvylusiam.

H i p o l y t e vaizduojama irgi moters meilė iki beprotybės iškelta ir nesidrovinti savo keršte taip pat į pražutį traukti nekaltus.

(Afroditė įpykusi, kad Hipolytas, Tezėjo sūnus ne ją, tik Artemidę garbina, nutaria jį pražudyti tokiu būdu, kad leidžia jo pamotei Fédrai į jį įsimylėti. Hipolytas sužinojęs apie tą meilę, stumia pasipiktinęs nuo savęs ir kalbą apie tokį jausmą.

O jo pamotė Fédra, sužinojusi apie tai, kad jos sena ištikima auklė, visai neįgaliota išpasakoja Hipolytui jos jausmus, neranda kito išėjimo tokiai gėdai paslėpti, kaip nusižudyti.

Prieš mirdama tačiau, piktos pagundos paimta, rašo savo vyrui Tezėjui laišką, kaltindama savo posūnį neleistinu jausmu prie savęs.

Pirmiau dar už jo nuopelnus Pozeidas buvo pažadėjęs Tezėjui išpildyti jo tris prašymus, dabar Tezėjas prašo nubausti jo sūnų Hipolytą mirtimi.

Hipolytas, nenorėdamas savo mirusios pamotės tepti vardo, nesiaiškina, nesiteisina dėl jam daromų priekaištų ir eina mirti ramiai. Artemidė tuomet atskrenda ir, sielvarto apimta, visą teisybę tėvui Tezėjui pasako.

Toks kaip čia Artemidės tragedijos gale įterpimas vadinasi deus ex machina.)

Panagrinėje Euripido veikalus, matome, kaip jis labai skiriasi savo kūryboje nuo dviejų pirmųjų tragikų.

Euripido tragedijose nerandame tos harmonijos, tokio tobūlumo, kurs taip kelia sielą Ešchilo ir Sofoklo veikaluose. Bet užtai susiduriame čia veik su

šių dienų žmogaus širdies visokiais vargais, ypač su nusivylimu. Aišku, kad Euripidas buvo daug jautresnis ir subiektingesnis už savo pranokėjus. Teko jam ir gyventi sunkiais laikais, kada graikų visuomenė, lydėdama į kapus vadovaujančią valstybės idėją, buvo nebetekusi pusiausviros.

Nenuostabu todėl, kad jautraus poeto lyra tik pesimizmo ir nusivylimo balsais teatsiliepė. Euripido mūza paties gyvenimo verčiama tik aistros kovomis ir žemu savigumu misti, raudote rauda aukštų idealų kapuose. ✓

## 7. Komedijs.

Graikų komedijs, lygiai kaip ir tragėdijs, yra kilusi iš dievo Dioniso garbei ruošiamųjų iškilmių. Visas skirtumas toks, kad Dionisui giedamuosiuose dityrambuose pavasario metu buvo reiškijama užuojauta jo vargams, o komedijoje (k o m a i graikų kalba vadinasi būrai, sodiečiai ir o d a — giesmė, iš ko susidarė žodis komedijs t. y. būrų, sodiečių giesmė) buvo sodiečių dainuojamas džiaugsmas, linksmumas dėl rudens vynuogių derliaus. Prie tų dainų laikui bėgant prisidėjo visokie juokai, žaidimai, šokiai.

Beveik toks pat vystymos kelias, kaip tragedijai, teko graikų komedijai. Deja tik, kad pirmųjų didelių komikų ir satyrikų beliko vieni vardai.

Jei tikėti Aristoteliiui, tai žuvo už tai pirmos komedijos, kad į jas niekas rimtai kaip į dailės veikalus nežiūrėjo, teatro įkūrimas ir laikymas, kada gyveno didieji tragikai, buvo skaitoma vienu svarbiausiu visuomenės ir valstybės reikalu. Galimas dalykas, kad prie valstybės vairo stovintieji žmonės nelabai ir mėgo komedijas ir satyras, kurios laisvoje Graikijoje pirmoje eilėje, kaip tik juos paliesdavo.



Kaip trys tragikai, taip pat yra minimi ir trys svarbiausieji komikai. *K r a t i n a s* (apie 520 iki 423 m. Kr. ng.), kursai savo komedijose mėgdavo pašiepti Periklą, bet paskui savo pagarsėjusį vardą ir tulžę per daug uoliai vyne skandino.

Antras daugiau pagarsėjęs komedijų rašytojas buvo *E u p o l i s*, kurs 411 m. Kr. ng. padėjo galvą kovoje už tėvynę. Nuo jo tragiškos mirties visi rašytojai buvo Graikijoje liuosuojami nuo karo tarnybos.

Eupolis savo veikaluose iš pradžių drauge su Aristofanu stojo kovon su netikusiais graikų demokratijos apsisireiškimais. Kliūdavo iš jo nemažai Alkibiadui. Jis mokėdavo daug švelniau ir mandagiau pašiepti, nekaip jo nepraustaburnis pranokėjas Kratinas.

Su Sofoklu buvo lyginamas Eupolis, o su Eschilu Kratinas. O "nemandagiam gracijų meilužiui" Aristofanui lieka garbė būti lyginamam su Euripidu, kurį Aristofanas be pasigailėjimo, net su įmiršimu pašiepavo.

Tuodu rašytoju buvo tačiau sunkių Graikų valstybės laikų kūdikiu ir nors kiekvienas kūryboje savais keliais ėjo, tačiau bendras tų liūdnu laikų pažymys palietė lygiai ir vieną ir antrą.

Aristofanas yra maždaug apie 450 m. Kr. ng. gimęs ir apie 385 m. Kr. ng. miręs. Pirmas savo komedijas statė savo vardą slėpdamas. Įsitikinęs, kad publikai jo kūriniai tinka, nustojo slėptis ir ištisus 40 metų valdė Atėnų teatro sceną. Pažiūrų buvo Aristofanas aristokratiškų ir nesigailėjo savo satyra tvoti anų laikų demokratijos šalininkų, kurie begėdiškai darbavos vien savo kišenei, nežiūrėdami į tai, kaip jie tokiu savo darbavimos valstybę griauja.

Netik į netikusius valstybės tarnautojus kreipė savo pašiepimą Aristofanas, bet ir anų laikų literatams ir sofistams-filosofams kliuvo gerokai. Plakdamas sofistus, visai neteisingai palietė Aristofanas ir taip gerbtiną žmogų, kokiu buvo Sokratas. Ypač Aristofano buvo be pasigailėjimo pašiepiamas paskutinis iš didžiųjų tragikų Euripidas.

Nors Aristofanas be jokio pasigailėjimo visus pašiepė, o ypač savigungus demokratijos šalininkus, turime tačiau pabrėžti, kad toks pašiepinimas nebūtų jokioje kitoje valstybėje kenčiamas, kaip tik tikrai ir giliai demokratingoje Graikijoje.

Reikia taip pat pripažinti, kad nors Aristofanas ir kovojo su sofistais-retorikais, bet pats visai to nejausdamas, jų pėdomis ėjo. Karštai užtardamas senovės tikybą ir maldingumą, nesusilaikydavo nepašiepęs mitų.

Kas neskaitė Aristofano komedijų, tam sunku ir išsivaizduoti, koks to rašytojo buvo genijus. Graikai Aristofaną vadino vienu vardu "komikas". Viską jis pašiepdavo, pradedant nuo aukščiausių dalykų iki žemiausių. Begalinis įvairumas veikimo, susidėjusio iš juokų, klegėsio, pašiepimo, ironijos, satyros, piktų aistrų, karikatūrų, kurie visi, tarsi kūną įgiję, šokte šoka kaži kokį linksmų linksmiausį šokį, dažnai visai nepadorą. Ir visas tas margų margiausias mišinys, apvilktas skambia, gryna, gražiausia, pilna gracijos graikų atėniečių kalba.

Senovėje skaitė 44 Aristofano komedijų. Rodosi, turtas didelis, sulyginus tačiau su graikų tragikų — nekoks. Juk Ėschilas ir Euripidas du kartu tiek tragedijų buvo parašę, o Sofoklas tris kartus. Priežastis tokio tragedijų gausumo galima išaiškinti tuo, kad tautos iškilnių dienomis buvo įprasta vaidinti tris tragedijas ir tik vieną komediją.



Iš 44 Aristofano komedijų yra tik vienuolika užsilikusių. Svarbiausios: „Debesiai“, „Vapsvos“, „Paukščiai“ ir „Varlės“.

‘D e b e s i u o s e’ Aristofanas kovoja su sofistais-retorikais, kurie tvirtino, kad viso ko saikas yra pats žmogus, ir, tokį saiką įvesdami, padarė didžiausią chaosą naujoje filosofijoje. Be reikalo jis tame savo veikale neapsakomai skaudžiai užgauna senelį Sokratą.

Turinys tos komedijos šitoks: ūkininkas, doras žmogus Strepsiadas nusigyvena ačiu savo žmonos ir sūnaus vėjavaikio užgaidoms. Pasenęs Strepsiadas, ir negalėdamas iš savo skolų išbristi, keliauja prie Sokrato ir prašo išmokyti tiek retorikos, kad galėtų savo skolininkams išrodyti, jog jis jiems nieko nekaltas. Sokratas vargsta su seniu, bet tam mokslas į galvą nelenda. Įsitikinęs galop, kad jis nesugebės nieko išmokyti, siunčia Strepsiadas į savo vietą sūnų. Tas pasirodo sumaningesnis, pasiseka jam ne vien iškalbingumu nusikratyti skolininkų, bet drauge pasinaudoti mokslu savo tėvų nenaudai.

— Ar tu mane mažą mušdavai? — klausė sūnus.

— Žinoma plakdavau — atsako Strepsiadas — plakdavau norėdamas tau gero.

Tada sūnus ima šitaip aiškinti:

— Sakai mušti, tai gero norėti kitam, tai kodėl aš tavęs negaliu mušti, tau gero norėdamas? Kodėl turėjo kentėti mano kupra, o ne tavo? Juk aš esu lygiai laisvas pilietis, kaip ir tu. Tavo nuomone mušamiems vaikams galima verkti, o tėvams negalima. Tu sakysi: įstatai leidžia vaikus mušti, o aš tvirtinu, kad seniai suvaikėja, tai ir senius reikia bausti, ir dar smarkiau nekaip jaunos, nes daug didesnis nusikaltimas, jei seniai kvailumus daro. —

Kada Strepsiadas primena įstatus draudžiančius tėvus mušti, sūnus vėl aiškina:

— O tas pirmas, kurs įstatus sugalvojo, ar nebuvo žmogus, lygiai toks pats, kaip tu ir aš? Jam pasisekė įtikinti mūsų pranokėjus. Kodel neturiu aš teisės naujų įstatymų sumanyti, tokių įstatymų, kurie leis tėvus mušti, o ne vaikus ir t. t.

“Debesiai” baigiasi tuo, kad sūnus primuša savo tėvus, o senelis Strepsiadas iš apmaudo padega Sokrato namus, to Sokrato, kurs — Aristofano nuomone — yra biaurus liežuvininkas, bedievis ir ištvirkėlis, sugebąs visus iš doros kelio išvesti.

“Vapsvose” pašiepiamas prisiekusiųjų teismas ir atėniečių palinkimas bylinėtis. Aristofano laikais visi stengėsi pakliūti į prisiekusius teisėjus dėl geros algos.

Geniališkiausia iš visų komedijų tai “Paukščiai”. Du tipišku atėniečiu: optimistas Euelpidas ir sumanymų pilnas, judrus ir plepus Peithetairas eina varnos ir koso vedami į svečius prie lukučio. Lukučio ištikimas tarnas — tilvikas sutinka juos. Svečiai atėjo su sumanymu erčioje tarp dangaus ir žemės įkūrti miestą, galingą paukščių miestą, kurs atskirtų dievus nuo žmonių, labiausiai nuo dievų garbei deginamų aukų, nes per miestą rūkas negalėsias iškilti ir pasiekti dievų buveinės. Netrukus naujas miestas “Padebesiai” įsikūrė. Dzeusas liko atskirtas nuo savo valdinių, žemėje gyvenančių. Dzeusas laikė tokį įvykį didele sau daroma skriauda ir ėmė su paukščiais tartis. Galop plepus Peitheitairas, kurs ačiū kažį kokiai stebuklingai šaknelei irgi paukščiu pavirto, išsidera iš Dzeuso sau žmoną Bazilėją (karalienę), kitaip tariant gauna pasaulį valdyti ir linksmomis vestuvėmis baigiasi ta fantastinga ir puiki komedija.



Joje nereikia tik ieškoti kažki kaip gilaus turinio, arba simbolio. Čia aiškus atėniečių pašiepimas dėl jų dažnai neįvykdomų sumanymų ir noro aprėpti tiesiog nepasiekiamus dalykus.

Aristofanas savo komedijose pašiepė netik atėniečių visuomenės gyvenimo ydas, bet ir literatūrą ir rašytojus. Jis nevengia net polemikos. Toje srityje charakteringiausias jo veikalas "Varlės", kuriame skaudžiai užgauna ypač Euripidą.

Rodomos čia lenktynės tarp Eschilo ir Euripido, susitikusių požemio karalystėje. Abu tragiku rodomu numirusiu ir Hade ginčijasi jiedu Dioniso akivaizdoje. Jų ginčas tai puikus anų laikų kritikos ir polemikos pavyzdys, charakterizuojas abiejų priešų kūrybą. Euripidas prikaišioja Eschilui, kad jis nieko meno kūrybos neišmano. Ima žmogystas, susupa audekle, kad ir tikras veidas nesimatytų ir tokius stabus pavadina: vieną — Achilėju, antrą — Niobė, o tie stabai tyli, nė vampt. O jei kartais katras suurzgia, tai taip baisiai, kad iš išgąščio žiūrėtojai nieko suprasti nesugeba.

Euripidas paveldėjęs iš Eschilo tragediją, išputusią nuo kilnių žodžių, turėjo jai pirm dietą paskirt, paskui dar pasivaikščiojimą ir baltą ropę. Sutirpus truputį taukams, radosi šioks toks iškalbingumas, tada Euripidas prirašė jai plepalų mikstūrą, suvirintą iš įvairiausių knygų turinio.

— Aš — ginasi Euripidas — neplepėjau visa, kas šoko į galvą, nerinkau visa į krūvą, bet mano scenoje rodomi asmenys tuoj pasakydavo kokios rūšies bus veikalas.

Tolesniuose ginčuose yra aiškinama, kas galima reikalauti iš poezijos.

Euripido nuomone: — Mes turime nusilenkti po-

etams už jų meną ir patarimus, kurie turi žmonėms rodyti kelią į dorą.

Eschilas čia atsikerta, kad jo nuomone, Euripidas netik nenurodė žmonėms kelio prie doros, anaipol, jis savo veikalais pavertė žmones niekais. Jis, Eschilas, davė Euripidui paveldėti pasižymėjusių karžygių tipus. Tragedijoje: „Septyniuose ties Tėbais“ — mokė piliečius narsumo, „Persuose“ mokė nesigirti ir nesididžiuoti priešo nugalėjimu ir t. t. O Euripidas traukia paleistuvavimą į sceną, nors poeto pareiga nedorybes slėpti ir kelti dorą.

Aristofanas savo „Varlėse“ kaltina Euripidą bloga įtaka miniai, ypač jaunuomenei. Aristofano nuomone, Euripidas sugriovęs senovės padorumą ir klusnumą, sužadino laisvąją mintį ir palinkimą plepėti be gilesnės minties. Komedijs baigiasi pilnu Eschilo laimėjimu.

Aristofanas pašiepia be pasigailėjimo įvairias gyveniman įvedamas naujienas, o tuo tarpu aišku, kad jis pats yra nors ir nesąmoningas tų naujienų pasekėjas. Jis pajuokia žmonėse tikybos stoką, sofistų filosofiją, ragindamas žmones grįžti prie senovės, o pats nesusilaiko nepašiepęs tikybos. Priklašdamas Euripidui, kad jis sceną pavertė kalbėtojų tribūna ir politikos kovos vieta, pats tą patį dar aukštesniam laipsny daro.

Taip pat peikia jis Euripidą už traukimą scenon visokių nepadorumų, o pats vartoja visai nepadorią satyrą. Ir jame lygiai kaip ir Euripide jaučiama, kad tėvynės vadai nebesugeba valstybės vairo laikyti kilnių idealų srovėje ir leidžia respublikos pažiūbams skęsti lėkštoje asmens reikalų pelkėje.

Nežiūrint tačiau į visas Aristofano silpnybes, reikia jo puikiam talentui nusilenkti, taip puikiai jo komedijose randame atvaizduotą kasdieninį atėnie-



čių gyvenimą, taip aiškius veikiamuosius asmenis, tokią begalę klausimų pajudinta.

Aristofanas klasinio graikų poezijos laiko paskutinis didelis vardas.

## 8. Pabaiga.

Reikia dar pastebėti, kad tų laikų graikų tautos kūryba davė ne vien kelias dešimtis dramatiškų veikalų, kurie yra puikiausis ir nepasiekiamas aukštumas iškilusios žmogaus dvasios paminklas, bet davė dar ir dramų teoriją.

Tiesa, ta teorija nėra ištisa užsilikusi, bet ir jos fragmentai turėjo tokios įtakos Europos dailiai literatūrai, kad pro ją tylomis praeiti negalima.

Tas svarbus veikalas yra Aristotėlio Poetika. Aristotėlis gimė netrukus po Aristofano mirties, t. y. kada jau buvo pasibaigęs aukščiausios graikų civilizacijos išsivystymo laikotarpis.

Savo Poetikoje Aristotėlis ketina kalbėti ir apskritai apie poeziją ir skyrium apie kiekvieną jos rūšį. Užsilikusi tačiau to rašto yra tik ta dalis, kur kalbama apie tragediją ir iš dalies apie epą.

Iš tų užsilikusių nuotrupų matome, jog Aristotėlis poeziją vadina sekimo menu. Kiekviena meno šaka vartoja tam sekimui kitokius įrankius, sakysime, muzika reikalauja harmonijos ir ritmo, poezija — žodžio.

Be įrankio menas reikalauja dar ir objekto sekimui. Vieni rašytojai vaizduoja blogus žmones, kiti — gerus. Komediijoje, pavyzdžiui, vaizduojami blogesni žmonės, tragedijoje — geresni, nekaip kad paprastai gyvenime atsitinka.

Pagaliau yra tam sekimui ir visokių būdų: epe poetas atpasakoja įvykius, atsitikusius ne su juo, dramoje rodo veiklius ir veikiančius žmones.

Sekimas yra žmogui įgimta ypatybė, todėl ir estetinis gerėjimas menu yra vaizduojamo dalyko pažinimo procesas.

Apie tragediją Aristotelis rašo: tragedija vaizduoja svarbų, tam tikrą ir užbaigtą veikimą, kalbą vartodama, rodo veiksmą, bet ne pasakoja apie atsitikimus. Veikimo priežastys turi būti lydimos gailestingumo ir baimės. Kitaip veiksmas netobūlins žiūrėtojų.

Kiekvienoje tragedijoje Aristotelis išskiria šešias dalis: fabula (turinys), būdai, galvojimo būdas, scenos sutvarkymas, kalba ir muzika.

Kadangi tragedija vaizduoja užbaigtą veiksmą, tai ir jos sutvarkyme turi būti vienumas ir harmonija. Veiksmo vienumas apsirėškia ne tame, kad visi atsitikimai pareitų nuo vieno karžygio, bet kad visa, kas atsitinka turi vaizduoti vieną ištisą veiksmą, ir viskas suirtų, jei vieną jų praleistumėm, arba kokį naują įterptumėm.

Vienu žodžiu į dramą galima dėti tik tokį atsitikimą, kurs sudaro visumos organinę dalį.

Išvystydamas plačiau fabulos (turinio) reikšmę, Aristotelis tvirtina, kad poetui nereikia akiai sekti istoriką, nereikia būtinai rodyti, kas atsitiko, užtenka parodyti, kas atsitikti galėtų.

Autoriai, norėdami savo tragedijomis žiūrėtojams sukelti gailestingumą ir baimę, turi būtinai rinktis kilnius karžygius (herojus), kurie iš laimės įkliūva į nelaimę, arba iš nelaimės pasikelia prie laimės. Statydami savo veikalo priekį nekilnius žmones, autoriai susilauktų vien pasibiaurėjimo.



Randame dar Poetikoje paaiškinimų apie veikiamųjų asmenų būdus. Trumpais žodžiais šitie patarimai suglausti šitaip atrodo: kiekvieno veikiamojo asmens būdas turi būti pritaikintas prie jo amžiaus, luomo, profesijos ir nuosėkliai praveistas. Išvedant būdus, reikia parodyti, kad toks arba kitoks asmuo būtinai turėjo taip pasielgti, o ne kitaip, ir tragedijos užbaiga turi irgi būti viso veikimo vaisius.

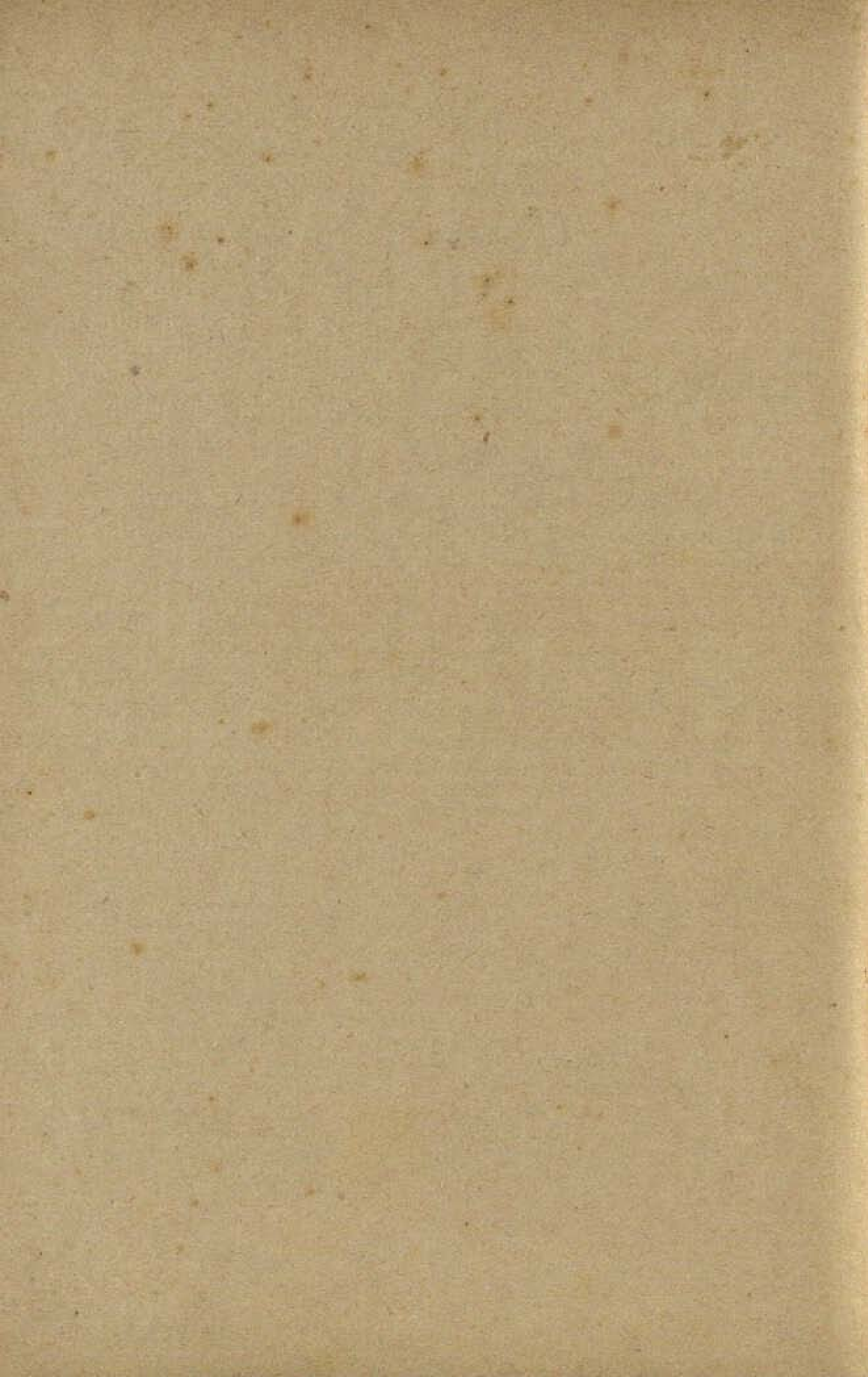
Nors ir iš trumpais žodžiais čia suglaustų Aristotelio nurodymų, matome, kaip jie iki šios dienos savo vertės nenustojo.

Nuo Aristotelio laikų graikai jau nieko nepatiekė dailės kūryboje tokio, kas galėtų prilygti jų klasiniam literatūros periodui.

Iš Graikijos visos dvasios gyvenimas antrame amžiuje Kr. gimus persikėlė į Italiją ir lotynai tapo ta grandine, kuri surišo šių dienų europiečius su senovės graikais.

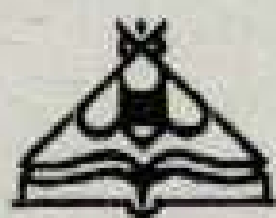
Tokiu keliu Graikijos dailės meno spinduliai pasklido po visą pasaulį, visur žmonių nerimstančią mintį į savo aukštybes traukdami.

---





Panevėžio G. Petkevičaitės-Bitės AVB



000214377

350LT

Antonievičio viešoji biblioteka

S 17324-2<sup>+</sup>

	„Varpo“ sp. Kaune	